

VI.

ПРОСКУРКА (*).

Живъ дякъ у якому-сь селі, та чимъ-сь провинувативсь. Приславъ владика нового, а старому сказавъ, щобъ шукавъ собі иншу паракхію. Помандровавъ бідолашний дякъ, та все Бога просить, щобъ допомігъ ёму у пригоді: квітця, що вже не грішитиме. Сновигає; вже й одежи и харчу облишився, ажъ иде на-зустрічъ ёму невідомий чоловікъ и питає ёго, чи не знає дороги до якого-сь села, чи міста. И дяку туди-жъ було треба. »Онъ люде стоять: иди попитай.« — »Добре, — каже невідомий; — а ти доглядай мою торбинку.« — Пішовъ невідомий, а дякъ зоставсь, та заразъ и розв'язавъ торбу, ажъ тамъ три проскурки.

А сей дякъ такъ за мандрівку виголовався, що не то, що проскурку, а и каменюку бъ зівъ.

Зівъ вінъ одну проскурку и зновъ зав'язавъ торбу якъ було.

Допитавсь дороги невідомий; приходить до дяка, кинувсь заразъ до торби:

»Ти, — питає, — зівъ проскурку?

Дякъ и забоживсь и запрясягсь, що не івъ. »Бігъ,« каже »зъ неба бачить, що не івъ«.

— Бігъ — каже невідомий, — усе бачить. Ну, якъ не ти зівъ, то годі й клопототись. Нумъ товаришувати: куди ти підешь — туди й я.

Доходять вони до панських будинківъ. У воротахъ стоить чоловікъ и розказує усімъ, що у пана пані нездужає вже десять годъ, що зкликали усіхъ знахорівъ, та що нічого не пособляє; такъ панъ загадавъ завертати усіхъ хто іде повзъ двіръ, чи не попадетця знахаръ такий, що вигоїть. Невідомий и каже: »я-знахаръ: якъ Бігъ схоче, то й одужає.

Увійшовъ вінъ изъ дякомъ у ту світлицю, де недужа лежала.

Панъ и питає: »чи-жъ пособишь?»

— Пособлю, — каже невідомий.

(*) Записано у селі Калиті, Остерського повіту, відъ козака Оедора Егоренка, 10-го паздерника 1860 року.

»Ну, якъ не пособишь, то—бачишь шибеницю—бути тобі на їй.

Невідомий порізавъ панію на шматки; положивъ їхъ у ночви, переполоскавъ, изнівъ зложивъ, якъ треба; дмухнувъ: устала пані, — така весела, неначе тільки-що на світъ народилась.

Панъ не знає, якъ и дяковати невідомому. Спасибі,—каже,—вамъ добрі люде (вже и дякъ у чести ставъ), що мене виратовали;^а та й одваживъ імъ ажъ три мішки золота.

Ажъ подстрібує дякъ зъ радощівъ,—надієтця, що хочъ трохи, та подарує ёму товаришъ.

Давъ імъ панъ и коней и візъ. Ідуть вони, ажъ изнівъ панський двіръ. Чоловікъ у воротахъ стоїть и розказує усімъ, що у пана пані нездужає вже двадцять годъ,—що зкликали усіхъ знахарівъ, та що нічого не пособляє; такъ панъ загадавъ завертати усіхъ, хто іде повзъ двіръ, чи не найдетця знахаръ такий, що вигоїть.

Дякъ и озвався: »Я—знахаръ: якъ схочу, той одужає.« Увійшовъ вінъ изъ дякомъ у ту світлицю, де недужа лежала.

Панъ и питає:—чи-жъ пособишь?

»Пособлю,—каже дякъ.

—Ну, якъ не пособишь, то—бачишь шибеницю—бути тобі на їй.

Порізавъ дякъ панію, такъ якъ и невідомий робивъ, положивъ шматки у ночви, перемивъ, якъ и невідомий; дувъ на їхъ—дувъ на їхъ день, дувъ и другий; тиждень дувъ; трохи самъ не розсівъ дуючи. Почала вже черва заводитись. Питає дякъ товариша: »скажи, що мені робити?«

»А скажи мені: хто проскурку зівъ?

»Незнаю, братіку, ей — Богу не знаю, — каже дякъ, та просить, щобъ дунувъ невідомий: »Ой, дунь, братіку, хочъ трошечки дунь,—чи не оживе. А то пропаде моя голова.

»Скажи мені: хто проскурку зівъ?

Постерігъ панъ що нема ладу, що вже черва повзає, та й загадавъ вести дяка на шибеницю.

Тягнуть дяка,—а той усе просить товариша, щобъ дмухнувъ.

»Скажи,—каже невідомий,—хто проскурку зівъ?

Не признаєтця дякъ; вже й за шию зачепили—усе не признаєтця.

Змиловавъ невідомий. »Я оживлю,—каже:—підождіть вішати. Устане ваша пані божимъ духомъ.

Дунувъ невідомий разъ—дѣ та й черва ділась: устала пані, премолода, та прегарна.

Панъ ажъ підстрібує зъ радощь, дякуючи невідомому.

Дякъ и каже: »Вінъ тільки дуть вміє, а моєї праці більшъ, бо я порізавъ на шматки.

»Еге-жъ, каже невідомий:—твоеї більшъ.« Зробивъ панъ велике учте; пані сама їх частовала. Положили імъ на візъ ще три мішки золота. Вони й поїхали собі. Приїздять до річки; перевозу нема, а на березі камень лежить: мабуть, колись тутъ млинъ бувъ. Невідомий поставивъ візъ на камень; камень и перевізъ ёго на той берегъ, та й назадъ перепливъ. Тоді невідомий хотівъ сідати, такъ дякъ не попустивъ,—боявсь щобъ не одуривъ ёго. Думає: »вінъ перепливе, а мене на сімъ боці й покине, а самъ зъ грішми и втіче.« Пливе дякъ, та на самій середині и почавъ потопати. »Тону,—гукає:—ратуй мене товаришу.

»Оборону, — каже невідомий: — тільки скажи, хто проскурку зівъ?

»Не я,—говорить дякъ, (а вода вже до пояса досягає); та кричить тільки: »Пробі, ратуйте, хто въ Бога вірує!

Невідомий знівъ питає; а дякъ усе каже: »не я.« Вже зовсімъ потонувъ,—тільки чубъ видно. Невідомий побігъ по воді, неначе по землі, ухопивъ дяка за чубъ, та й витягъ.

Чи багато, чи трохи вони ще їздили по світу—не звісно, а далі невідомий и каже: »треба намъ, товаришу, розійтись. Поділимося грошима.»

»Добре,—каже дякъ.

Невідомий и почавъ розкладати гроши на три купки.

Дякъ и питає: »на що се ти на три купи розкладаєшъ?—аже-жъ насъ двое? Підожди,—каже невідомий: дознаєся, якъ розложу.

Дяка ажъ корчить усёго. Жде-не-діждетця, кому ся треття кушка: чи не ёму?

Невідомий, якъ розложивъ, та й каже: »Ся кушка моя, ся твоя, а ся треття тому, хто проскурку зівъ.

Почухавъ дякъ потилицю: »я зівъ,—каже.

— Не впадає, — каже невідомий: — мо' хто винший?

»Ні, я. Ей-же Богу, що я!«

»Та ні: коли-жъ ти ззівъ?«

»Тоді саме,—каже дякъ,—якъ ти ходивъ дороги питати.

»Коли—такъ, сказавъ невідомий,—такъ бери жъ ти усі гроши собі.« Сказавъ се, та незвісно де й дівсь,—невидимимъ ставъ.

Кинувсь дякъ до грошей, — ажъ тільки купи попелу... Пішовъ вінъ знівъ шукати собі парохвиі...

М. Александровичъ.

РОЗМОВА ВЪ КЛУНІ.

— Лѣгко сей святій хлѣбъ достаетця нашому брату! який морозъ, а сорѣчка мѣкра!—Такъ почавъ Степанъ, оббиваючи перевѣсло обѣ цѣпъ.

— Немѣ й труднѣйше, мабуть, якъ у нашому пахѣрстві. На ко-го не глянь, хочъ на пѣнівъ, хочъ на духовнѣхъ, то такої прѣци не побѣчишъ. Піше, абѣ читѣ, да сѣ тогѣ й хлѣбъ їсть, а нашъ братъ—бѣдний хориѣкъ—пѣдривѣетця надъ дѣломъ, нѣчи не досипѣ самъ и скѣтина день и нѣчь тяѣе,—отъ якъ у жнивѣ, абѣ въ коповѣзицю. А ще жъ якъ на зѣбѣ ѡрешъ—немѣ гѣршої й кѣторги! Холоднѣча, дощъ, вѣтеръ такий, що ажъ зъ нѣгъ валѣе;—сядешъ, а прихилища въ степу нѣгдѣ не нѣйдешъ окрімъ воѣа. Дѣбре жъ ще, якъ на воѣи держитця пѣша для товѣру,—а то й тамъ не зѣйдешъ сухѣго мѣсѣа: де не сѣдъ—усѣди, такъ за шѣю й дѣзирѣть. Хѣваѣетця, якъ та зазѣла пѣсля Пѣтра, що усѣка пѣтица тодѣ її бѣе, да нѣгдѣ й мѣсѣа не зѣйдешъ. Прикорхнѣшъ, да зѣразъ и прокинѣетця, ухѣнишъ пѣгу, да за кѣньми, а тутъ хочъ ѣко вѣколи—тѣмно. Бѣжишъ не знѣть кудѣи, а тутъ усѣка дѣмка: не дай Бо' лѣдѣчѣго чѣловѣка, абѣ звѣра!—а въ нашого брата тѣльки й худѣби, що скѣтина. Стѣнешъ, причувѣетця, де путѣ бѣряжѣть, а тѣло такъ трѣмѣть, що ажъ на мѣстѣ не вѣстоїшъ, якъ душѣ не вѣско-чить; а тутъ ще й вѣтеръ сѣ дощѣмъ холоднѣй. Слѣхаешъ-слѣхаешъ, да пѣкѣ натѣрапишъ на їхъ—щѣ напѣдаѣетця да наспѣтикаѣетця. Иншого чѣсу такъ на сѣрѣци напѣчѣтця, така нудѣга вѣзьме, що ажъ до плачу

доходить. Оттакъ—то нашъ братъ кожне літо працює и покі живъ не вгаває.

— Ну, се жъ ще нашъ братъ—козакъ, а панщина жъ—то й казять страшно!

— А теперъ же воля,—обізв'явся молотникъ. Не знаю, якъ у васъ, каже, а въ насъ дакъ и геть-то стало поквільно панськимъ.

— Э... покі-ще сонце пригріє, дакъ роса очі виїєть. У насъ у селі Бо' храни що коїтця. Ще Корпійського люде сякъ-такъ, а Нестякоцького—дакъ не трéба, мабуть, и пекéлної мўки! мо-бъ кожний схотівъ житъ лўчче у Сибїру, піжъ у тихъ панівъ. Да черезъ сю волю не тільки панщині, а й козакамъ ліхо. Одного дакъ ажъ у вострогъ посадили були; да колибъ було защо, а то—якъ я тобі вінень...

— Якъ же? питає Хвєдїрь.

— Отъ-якъ воно було. Отто, якъ прийшла одъ царя бумага, щобъ одпуститъ людéй на волю, такъ баця у субóту, чи мабуть якийсь прázникъ бувъ—дакъ перéдъ прázникомъ. Прихавъ перше окружний въ поліцію, після справникъ, потімъ становий—да все трійками, да зъ звонками, а окружний дакъ мабуть ажъ шестірнею — и назáвтре отто мўсили читать у церкві. Звістїли панщині, щобъ ніхто не сходивъ зъ дому. То, було, у неділю, або хочъ у який грїзний прázникъ, ще й сонце негарáздъ обўтріє, кожне вже йде на степъ: дé-хто зъ саквами, дé-хто зъ косою на плéчахъ да съ тиковкою у рукахъ, а жінки бідні зъ граблями, зъ малими дїтьми, зъ колясками. А зімою, ще й до ўтрені не задзвонять, а войть, мовъ той собáка, гоня по-підъ віконню: »а нў-лишъ! розіспáвсь! який панъ, каже, стўкаючи у хватїрку:—«порá на пригонъ, або въ лїсѣ по лóзу, чи по дéрево.» Не обїзвѣтця—то й давай стўкать у двєрі, або у стїну, такъ-що ажъ вікна торохтять и гліна сиплетця; а після ще, увійшовши у хату, да й цїпкóмъ по спїні. Чогó імъ не бóло біднимъ! На щó вже войть—ёго усі звуть и теперъ свинёю, бо вінъ понўривши гóлову ходить—що й самъ же такий, а знущáвсь, Бо' храни якъ, зъ бідного народу. Теперъ хочъ сé вже помїнулось, то й то добре. Дакъ-отъ, не скажў, чи прázникъ, чи неділя була, усі пїйшли до цѣркви—и старé й малé; людéй пóвна цѣрква и въ дзвїніці и въ цвїнтарі: — ну, сказáно не náче на ордáні! Да на кóго не глáнь, усяке весѣле таké, náче зрóду й на панщині не було, або на свѣтъ недáвно народїлось; одні тільки панї смутні да невесѣлі стоять, носї повїшали й не хрїстятця,—мабуть вони й на Бóга тоді були сердїті, не тільки щó...

Після служби вийшовъ піпъ и ставъ читать. Читає — усі слухають, ажъ шию ко́жне витягає. Прочита́въ—и пішовъ собі у ві́тваръ; а тутъ ніхто нічо́го й невторо́павъ:—звісно, нашъ братъ чоловікъ те́мний, невиді́ючий. Повихо́дили зъ церкви. Усе́йкий—такъ, ненáче поросі́я впус́тивъ. »Що воно оце за во́ля,« кажу́ть де́-які: »що воно оце бу́де?« а по́тімъ, ста́вши на майда́ні, ста́ли ра́дитця. Де́-які позби́рались, бачъ—ста́рі лю́де, зра́дили́сь що́бъ пі́ти до по́па и попро́хатъ е́го, що́бъ зно́ву прочита́въ і́мъ и роска́завъ, якъ и що́ до чо́го прихо́дитця. Пішли́—ажъ не та́къ вийшо́ся. »На́те, ка́же вінъ, и во́лю ва́шу: нехай хто хо́че той ва́мъ и чита́.« (Пі́пъ мо' й прочита́въ би, да у се́бе ма́є хре́стьянъ, да й зъ па́нами—та́кі у—ла́дү:—не хо́че). Вони́, взя́вши листъ, да до дя́ка: »Прочита́й, ка́жуть, бу́дь ла́скавъ, па́не дя́че, (чи я́къ та́мъ е́го зве́лича́ли) о́цю бу́ма́гу«. »Що жъ, лю́де до́брі, одві́тує і́мъ дя́к: хо́чъ и прочита́ю, ка́же, то все́ рівно́—не второ́паєте;—а зна́єте що? пі́діть ви до ба́тюшки, да попро́сіть кни́жочо́къ, що́ зъ о́цімъ листо́мъ поприсі́лані, та́къ та́мъ усе́ якъ-ра́зъ попи́сано: у я́кий пра́зникъ не робі́ть и скі́лько днівъ у неде́лю, та́мъ—и для дво́ровихъ и для та́кихъ, усе́ що́ слі́д є́. Да якъ да́сть ба́тюшка, да́къ схо́дите до Му́сія: вінъ ва́мъ усе́ якъ слі́д прочита́, а до ме́не не йді́ть, ка́же, бо не бу́ду зро́ду чита́ть: ще ска́жуть па́ні що́ я помі́жъ ва́ми зробі́въ бу́чу,—неха́й ему́ а́би-що!« Вони́ та́къ и зробі́ли. Забра́вши кни́жечки въ по́па, та до Му́сія.

— Хто жъ вінъ та́кий? пита́є зно́ву Хве́дірь.

— Да вінъ зро́ду коза́къ. Я й ба́тька е́го ще знаю:—що́ бу́въ за чолові́къ, ле́гко е́му ле́жати! На всій Бо́ндарі́вці не бу́ло надъ е́го ха́зяїна: во́лівъ три па́ри та́кихъ бу́ло въ е́го, що́ й ро́га не доста́нешъ, а литві́нъ да́къ бо́йвся бъ и присту́пить до і́хъ, а не то́ що́бъ за на́лігачъ узя́тьця. Вінъ для чу́ма́ства і́хъ тілько́ й держа́въ, и що́-го́ду, бу́ло, і́здить у до́рогу. Тілько́ разъ при́хавъ вже́дуже хво́рий, на ли́ці жо́втий-жо́втий и о́чі е́му повтя́гло.

— Мо', чи не піді́рва́вся де до́рогою! ка́же Хве́дірь, пере́гріба́ючи ко́лосъ.

— Бо́гъ е́го святи́й зна! Якъ ста́въ хі́ріть, якъ ста́въ хі́ріть, а тутъ ще й лю́дська бо́лість підко́чила—бага́цько то́ді лю́дей поме́рло—да́къ вінъ и зовсе́мъ зда́вся. Зоста́вивъ та́ки чимáду — га́рну — худо́бу, да ні́кому бу́ло пригляда́ть і́ї:—я́кий та́мъ жо́вочий до́гляд!—а Му́сію бу́ло то́ді ще тілько́ сі́мъ го́дъ; окрі́мъ Му́сія не бу́ло бі́льшъ у по́ко́йного ді́тєй. На дру́гий, чи на тре́тій го́дъ пі́сля то́го, звісно́ якъ

одинъ синъ:—отъ мати й одала ёго до дяка въ школу учитьця пшемѣнству. Якъ начавъ вінъ учитьця, якъ начавъ—вивчився якъ и самъ дякъ, и одправля було самъ, якъ инколи дяка нема (да вінъ и теперъ, якъ стане у церкві міжъ дяками, дакъ тільки ёго й чуть), а після зробивсь писаремъ тутъ же таки, оженився гарно и ставъ рождиватьця; потімъ кинувъ писарство да ставъ шинкувать и геть—то розшевелився. Сперву живъ вінъ у водній хаті, на старому курені; а оце, годівъ зо два назадъ, виселився за царину и тамъ такі світлиці вшкваривъ, що сюді дивись!—чотирі хати и якъ—разъ усі на помісті, стіни помалёвані, вікна великі панські, и одчиняютьця такъ якъ у панівъ, столі гарні, понакривані мулёваною скатертиною, а въ неділю, або въ празникъ, то ще й поверхъ білими якъ снігъ паньськими настільниками; лавокъ зовсімъ нема, а замість їхъ дзіглики; двіръ такий що хочъ конемъ грай, дві коморі наодчебі, клуня не така якъ оце въ мене, що ось у—двохъ молотимо да й то нігде повернутьця, а на чотирохъ сохэхъ, скотъ рогатий, коні, овечки, дробина и все, що ні скажи, есть:—на все село, сказано, хазяїнъ! Тільки та й незгода, що годівъ більшъ десятка мабуть, якъ вінъ женився, а дітей Бігъ—ма.—Прийшли вони; а вінъ на рундуці сидить; оддали ёму листъ и книжечкі и стали приязно прохатъ, щобъ вінъ імъ розказавъ усе якъ слідъ. »Да се ще можна зобить, каже Мусій: ще день великий. Идїть лишень у хату. А въ ёго така вдача, що, хочъ би хто прийшовъ, зроду безъ чарки горілки не випустить. Я знаю, каже, що добре вимерхались.«—Да таки—такъ, Мусій Мусієвичъ, каже Лаврінъ, —(тамъ вінъ живе піля грёблі):—вийшли зъ церкви,—дакъ ще й досі морочимось зъ волею, и дома ще не були.—»Ну, то—то, я вгадавъ. Идїть же до хати.« Повівъ їхъ у світлиці, по чарці імъ, по другій, а Івга—дружина ёго—імъ сёго—тогò:—отъ вони й заморили червяка. Після, давай знову прохатъ, щобъ таки прочитавъ. »Страшно, каже Мусій, чогось сее читать, бо вже недурно піпъ да дякъ не зхотіли. Вони щось тутъ да є.«—А, будте ласкаві, Мусій Мусієвичъ: хибá жъ такі намъ на чужё село йти, або найматъ? каже Лаврікъ.—Да тутъ же нічого, підхопивъ Кіндратъ: и вже усі, їхъ тамъ було чоловіка зъ вісімъ, стали зновъ благатъ. »Да й дóбре жъ! ужé що буде те й бóде!« и принявся читать. Вінъ чита й розказуе, а вони радіють, да ажъ христятця. »Слава Богу, кажутъ, що діждали!« Дóвго після того ще балакали и про волю, й про панівъ, що крúто імъ буде одвикатъ,—и вже надвечіръ розійшлись.

Безъ ледáчихъ людей н íгдé не обійдеся, всюди вони бувають— хочъ міжъ нашимъ братомъ, хочъ міжъ панáми. Мо'бъ и Мусію нічого не було, да ледáчий у насъ панъ є: ёго зовуть у насъ Дир-качёмъ. Ти мо'п'узь ёго йшовъ коли?—вiнъ живё якъ—разъ піля цáрини, по тiй дорóзі.—»Отто́ піля мли́нівъ?«—Отто́ вiнъ са́мий. Вiнъ те́рся нёрше у сýді, въ го́роді, по́тімъ бувъ становимъ, да я́кось-то й про́шкє́нися, да такъ про́шкє́нися, що ні въ я́кий уже судъ ска́зано не прийма́ть. Дакъ вiнъ тепе́рь такъ—якъ той вiвкъ у свиня́чий пі́ні цура́етця вже вовки́въ,—то такъ и вiнъ. Бува́ й міжъ панáми да рiдко, а найбiльше третця помі́жъ нашимъ братомъ. Дакъ той по́чу́въ да й одлепортува́въ панáмъ, сімъ—таки Нестяко́цькимъ. Вони́ за́разъ до Корпiського—а тамъ ще бувъ спра́вникъ и станові́й. Отъ тамъ—то вже порахува́ли, прикли́кали туди́ й Мусі́я, осту́пили ёго́ усе́ и ста́ли ту́ркать: той кри́чить на коню́шню—бъ́ треба тебє́; дру́гий у Сиби́рь, ка́же, завдамо́; третiй ка́же у востро́зі зогніе́шь. Одриза́всь Мусі́й, одгри́завсь, и лед́ви ви́чана́въ відти́ля. Описе́ли на дру́гий де́нь Мусі́я и посла́ли въ го́родъ. Недо́вго тамъ воно́ й ме́шкало,—такъ не́дiль чере́зъ двi й ви́дупи́лось. Сиди́ть Мусі́й на осло́ні піді́рши́сь ру́кою; що́ки повтя́гало ё́му, и бі́лий-бі́лий—ажъ по́глянуть на ёго стра́шно. Сиди́ть—и дуже́ зажу́рився: отъ то́бі й во́ля! зро́ду у тако́му со́ромі не бувъ, ка́же, и бу́ть не дума́въ и не по́клада́въ... а ба́чъ, що скла́лось! Сиди́ть и смуті́є, а жíнка жъ-то?—вона́ у дру́гiй ха́ті упа́ла на лі́жко,—мовчи́ть, тíлько хлі́па. При́хавъ старши́на зъ де́сятникомъ. »Чи ско́ро поíдемо до го́рода, Мусі́ю?« ка́же вiнъ, увiйшо́вши у ха́ту:—За́разъ, ка́же Мусі́й: по́сидь тро́хи.—Посхо́дили́сь люде́,—бо чу́тка на все село́ вже рознесла́сь, що Мусі́я въ остро́гъ беру́ть,—посхо́дили́сь такъ якъ до це́ркви. Уста́въ Мусі́й и ста́въ кли́кати Івгу. «Івго, ка́же, иди́ лише́нь сю́дi!» а са́мъ ви́ймає́ зъ ки́шені лю́льку и капш́у́къ съ тютю́номъ. А люде́, одно́ за́днимъ, у ха́ту: ри́пъ-ри́пъ! Уви́йшла́ Івга. »Дай на́мъ по ча́рці на дорóгу,« ка́же Мусі́й.—»А ти жъ са́мъ чо́му?«... да й не до́каза́ла, слє́зи за́разъ поли́лись якъ зъ бере́зі. »Ти жъ не пла́чъ такъ ду́же,« ка́же Мусі́й, запáлюючи лю́льку,—и въ са́мого на́верну́лись слє́зи. Вона́ за́разъ съ ха́ти.—А... да... не ра́но бу́де на́мъ iхать, Мусі́ю,—ка́же старши́на, си́дючи пі́ля сто́ла на дзíглику. »Да по́сидь: ось за́разъ. Доíдемъ ще, ка́же Мусі́й: я й своíх ко́ней за́пряжу́, якъ сі́ лі́ниви.« Уви́йшла́ Івга, поста́вила на стíлъ двi пля́шки горíлки, а са́мá ста́ла, якъ у́копана, пі́ля гру́би, а слє́зи якъ бі́бъ ко́тятця. Жíнки

кіннулись розважати її, Мусій за пляшку—ставъ частувати. Піднявся гомінъ и нічого не можна було почути, окрімъ міжъ чоловіками: »ну, коли бъ було за-що!« ... а міжъ жінками: »чого ти Івго плачешъ... оце—таки, Бо'храни, хіба жъ таки«... Надівъ Мусій новий жупанъ, кожухъ тільки—що зъ голки и нову сіву шапку. »На коняхъ по чарці хто—небудь дайте,« каже Мусій, а самъ перехристівсь тричі да й зъ хати. Усі христия: »нехай Бігъ визволяє« кожне каже и всі йдуть съ хати смутні, неначе рідного батька випроважують... звісно, за ледачимъ хто бъ ставъ и жалкувати? а тожъ, сказано, и малі дитина на ёго не заплачуть:—на все село чоловік! Сівъ Мусій: на візъ, скинувъ шапку: »прощайте, каже, люде добрі, прощай жінко, не плачъ... да гляди піля дому; позирайте, братці, й ви, хто має до мене щире серце«—и поїхавъ, насунувши шапку, и старшина зъ імъ. А Івга голосить, ажъ до землі припадає. Жінки усі плачуть, дивлячись на Івгу, а чоловіки стоять якъ повкопані, да тільки ціпками по землі пішуть. »Не сучому сину й пані,« промовивъ Лаврінъ: бачъ що скіили!«—»Се, бачъ, такъ, підхопивъ другий: хто кислиці поївъ, а на кого оскома«...—»А нічого вони не зроблять Мусію,« обізв'явся третій.—»А звісно нічого,« підхватили усі: полякають тріхи да й п'ють. Ходімъ до—дому! чого жъ тутъ стоять?« и стали розсходитця, а Івгу повели у хату. Що вона поголосіла да попоплакала! такъ убивалась, наче по вмерлому.

— А теперъ же вінъ дома вже? питає Хведіръ.

»Хто, Мусій? Еге! а якъже? Ёго черезъ неділю й випустили, тільки вже такого—хочъ у домовину кладі; неначе вінъ годъ нездужавъ,—а теперъ знову на стану ставъ. Дакъ бачъ, Хведоре, на ком'ю охоту згоняють! А зъ своїми—то страхіть одна! Ніщять біднихъ людей, да нікому й жалуватись. У насъ тутъ є дворянський чоловікъ Кіндрать; усією якъ—разъ семьею робить вінъ на пана. Самъ безотмінно годів тридцятьокъ мабуть піля коней, жінка у кухні, хлопцівъ два и дочка у кімнатахъ. Тільки Рогаченко — тутъ вінъ піля поліції якъ—разъ живе—намігся да й налігся сватать Кіндратову дочку. Кіндрать же й дочка усією душею, — звісно, козакъ гарний и хазяїнъ таки добрячий:—поткнулись до панівъ—дакъ куди й близько! Вона... що робить?—взяла да й утекла зъ кімнатъ. Якъ збігались пані, Бо'храни! трісу такого на все село! Шукали всіоди й не знайшли. Після, давай отто писати попу, щобъ не вінчавъ. Піпъ одвітує імъ тожъ, що сего не можна, каже, ёму зробити. »Мині слідъ вінчати, каже: аби ёго й її охота.«

Вони, після того, взявши да й поставляли піля церкви сторожівъ, щобъ якъ будуть вести молодіхъ, дакъ щобъ ухватить молоду да у двіръ, да й підъ різки:—онъ—якъ! Миркувавъ Кіндратъ, миркувавъ зъ сватами, а далі—мусили прибрать її у панську одежу. Такъ и зробили. Повели її до драної паніі—такъ її прозивають. (Іі, бачъ, по-панському не такъ, да такъ прозвали. Колись була дуже велика бѹра, така що й хаті старі поперевертала, да якось—то зачепила причйлокъ да й знесла въ кімнатахъ... а тутъ, якъ на тежъ, мо'кулівъ небуло, дакъ довгенько обідрані кімнати стояли. Отъ, одъ—того якъ пішло вже: драна да й драна пані. Дакъ сѣ її рідна дочка вже). Вона іі свої епідниці, балахонъ, свою лісячу шубу, платокъ панський великий. А вона сама—й безъ панського убрання чорнява да круглолиця, да хороша така, що вже ні одинъ у селі парубокъ кусавъ губи; а то ще прибрали, вражий синъ буду,—куди наші й попівни годятця! Прибрала, й повелала її сама у церкву; и сторожі бачили да ні одинъ непізнавъ. Увійшла вона у церкву, а за нею й молодий, и Кіндратъ зъ сватами и съ поручниками, постановили ихъ и заразъ же й обвінчались вони. Пани після того бачять, що не по їхъ сталося и не вернетця вже... А тутъ—Кіндрата нема, весілля гуля. »Ось, де моя й воля,« каже вінъ, вибиваючи гопакá підъ музику у сватівъ. »Добре, каже: хочъ дочка вже на волі.« Дакъ бачять, що не покурили на ёму, да взяли да усе дошпіру якъ—разъ и забрали у двіръ. А Кіндратъ, бачъ, хочъ самъ и у дворі живъ, а якѣ Богъ пославъ хазийство, то мавъ за дворомъ. Тамъ жила ёго одна стара мати, да й Кіндратъ у дворі таки якъ слідъ побираетця було, да й додому на яку часину одірвѣтця. Дакъ узяли, кажѹ, да усѣ, сказано—дощѣнту, й загáрбали: овечята, пару волівъ, пятѣро свиней и все, яке було убíжжя у чулані й у скрині. Оглядівсь Кіндратъ після весілля—ажъ лихо! вінъ до панівъ—нічого! Ще хотіли різками битъ, що безъ позволенія оддавъ дочку заміжъ!..

— Тепѣрь же, кажуть, вже такѣ вишло, що панамъ вже не можна й битъ мужика, каже Хведіръ.

«Мо'якъ дѣ то й неможна; а вже якъ у насъ—дакъ можна. Аби трóхи не підъ норовъ—заразъ у гóродъ. Тамъ якісь ё... Оцѣ напишуть ёму, вінъ заразъ у той же день и íде зъ москалями и зъ різками. Прикличуть хто біцімъ—би—то провинився, положать ёго передъ рундукомъ або на рундукѹ—й пани стоять и вінъ зъ ними, да печѹть—печѹть, поки ажъ кровью підпливѣ. Одного—дакъ до—того били, поки вже переставъ и кричать. Кинулись до ёго — а вінъ уже

лѣдві діше!... давай тоді воду лить,—уже й панъ той злякався,—відеръ зъ десятиокъ вилили—и тільки тоді вже ставъ охать. Булобъ те й Кіндрату, да якось-то утікъ, да ажъ у губернію пробрався, до самого губерніатора. Дакъ щожъ! и на бумазі подававъ, и самъ навколошкахъ плачучи розказувавъ про все, що пані коять. Губернаторъ бумагу ту при-
славъ слідователю и написавъ ёму, щобъ помиривъ его зъ панами. Вер-
нувся Кіндратъ до-дому, прийхавъ слідователь и бумагу ту привізъ, оддавъ
панамъ, покликавъ Кіндрата—и стали неволить, щобъ сказавъ, хто ёму
писавъ бумагу. »Признайсь, кажуть: а то підъ різки підешъ.«—Хочъ и
голову знімій, каже Кіндратъ, то не скажۇ. —Неволили-неволили, да
тїмъ и покінчали; а Кіндратового нічого й не оддали пані... Мобъ,
воно що-небудь їмъ и було,—дакъ кудїжъ тамъ пьєстись, коли слі-
дователь—рідичъ... Бачъ яка воля!... Сє жъ ще я тобі, Хвѣдоре, соту
долью, або й того ще не оповідавъ. Хай їхъ Бігъ на тїмъ світі роз-
бирєє... Ходімъ обїдавъ. Нехай якъ дїждемо неділі, то я тобі ще бїльшъ
розкажу про всячину. — —

Зъ-надъ Десні.

Семѣнь Войтокъ.

ЗАМѢТКИ.

1) ПО-ПОВОДУ ВЫБОРОВЪ.

Мы уже разъ говорили о выборахъ въ нашемъ уѣздѣ (*). Счи-
таемъ нелишнимъ сказать еще нѣсколько словъ о томъ же предметѣ.

31-го мая было собраніе дворянъ; во-первыхъ для выбора трехъ
лицъ, которыя вмѣстѣ съ предводителемъ дворянства распредѣлили бы
ассигнованныя на пособіе мелкопомѣстнымъ дворянамъ деньги; во
вторыхъ, для выбора отъ мелкопомѣстныхъ дворянъ уполномоченныхъ
на губернское собраніе, имѣющее быть въ сентябрѣ мѣсяцѣ. Мелко-
помѣстныхъ дворянъ прїѣхало на выборы всего 18 человекъ, между
тѣмъ какъ выборы должны были бы ихъ интересовать по настоящему.

Просили пособія очень многіе изъ дворянъ, и такъ какъ выдача
тому или другому зависитъ отъ усмотрѣнія лицъ, избранныхъ для
раздачи, то казалось бы совершенно естественнымъ позаботиться о

(*) См. «по поводу размежеванія» Основа за мартъ 1862 года.

томъ, чтобы избраны были лица, которыя наиболѣе знаютъ мелкопомѣстныхъ дворянъ, наиболѣе способны понять степени нужды каждаго.—Выборъ уполномоченныхъ еще болѣе важная статья. Вѣдь уполномоченные являются на губернскае собраніе съ правомъ участія въ избраніи должностныхъ лицъ. Но ошибся бы всякой, кто бы подумалъ, что въ головы дворянъ нашего уѣзда входятъ подобныя соображенія. Изъ числа 18 мелкопомѣстныхъ дворянъ, бывшихъ на выборахъ, по крайней мѣрѣ двѣ трети лица должностныя, которыя живутъ въ городѣ, и слѣдовательно для нихъ позабавиться выборами нисколько нетрудно, даже нѣкоторымъ образомъ развлеченіе, а для нѣкоторыхъ желающихъ быть еще разъ выбранными, быть на выборахъ необходимо; остальная — треть или желающіе быть выбранными, или по привычкѣ поболтать посѣщающіе выборы. Четыре сотни слишкомъ мелкопомѣстныхъ дворянъ остаются совершенно равнодушными къ выборамъ и порицаютъ правительство; винять его, что судъ дуренъ, что полиція плоха,—забывая, что имъ же дано право выбирать начальника земской полиціи въ уѣздѣ, т. е. исправника, и засѣдателей земскаго суда,—что имъ дано право выбирать уѣзднаго судью и засѣдателей уѣзднаго суда, предсѣдателей и засѣдателей судебныхъ палатъ.

Комизму при выборахъ на этотъ разъ было также много, какъ и прежде. Очень долго длились споры, имѣетъ ли право то или другое лицо участвовать въ выборахъ. Опять разсужденія объ эмансипаціи, опять тотъ же г-нъ Ц—чъ больше всѣхъ ораторствовалъ. «Знаете ли—есть постановленіе, что мировые посредники отвѣчаютъ за убытки, происшедшіе отъ ихъ распоряженія. Я сейчасъ потяну къ отвѣту своего мирового посредника!» Мировой посредникъ спросилъ, за что именно. Тутъ-то г-нъ Ц—чъ наговорилъ съ три короба. «Полноте, Н. Н. говорить глупости» сказалъ посредникъ. Ц—чъ разсвирѣпѣлъ. «Обращаюсь къ вамъ, господа! можетъ ли образованный человѣкъ въ образованномъ обществѣ сказать другому: полно говорить глупости?» Но увы! г-нъ Ц—чъ забылъ, что нельзя и такъ безцеремонно обращаться съ посредниками. Г-нъ Ц—чъ считается у насъ передовымъ человѣкомъ. Онъ либераль, порицаетъ бюрократизмъ; но для насъ немыслимъ въ такомъ видѣ передовой человѣкъ. Носится слухъ, что г-нъ Ц—чъ желаетъ быть предводителемъ!

Начались выборы избраніемъ лицъ, для распредѣленія пособія мелкопомѣстнымъ дворянамъ. Оказалась, что до самого начала выбо-

ровъ никто не думалъ,—кого избрать. Было предложеніе избрать мировыхъ посредниковъ, какъ людей болѣе другихъ знающихъ средства каждаго изъ дворянъ. Но это предложеніе было устранено тѣмъ, что у мировыхъ посредниковъ много дѣла, а что, молъ, тѣ, которыхъ мы изберемъ, могутъ забирать справки у мировыхъ посредниковъ.

Предложили одного, но тотъ началъ отказываться, говоря: »Я совершенно не знаю мелкопомѣстныхъ дворянъ.« »Нѣтъ, нѣтъ! вы должны послужить дворянамъ.« »Я, господа, готовъ служить, но не думаю, чтобы я могъ быть полезенъ въ этомъ дѣлѣ, не зная мелкопомѣстныхъ дворянъ.« Его избрали. Та же исторія была съ другимъ и третьимъ.

У мелкопомѣстныхъ дворянъ оказалось 650 слишкомъ ревизскихъ душъ, слѣдовательно нужно было избрать 7 уполномоченныхъ. Въ уполномоченные выбирали всякаго, соглашавшагося ѣхать въ губернскій городъ.

Выборъ уполномоченныхъ считается совершенно неважнымъ дѣломъ, все равно, кого бы ни избрали; на выборы ѣдутъ болѣею частію только желающіе быть избранными и тамъ происходитъ обмѣнъ шаровъ. Вотъ вамъ доказательство того, какъ дворяне дорожатъ однимъ изъ существенныхъ своихъ правъ. А вотъ факты, которые показываютъ взглядъ дворянъ на выборы.

На выборахъ, въ губернскомъ собраніи, какой-то господинъ игриваго свойства бросилъ балотировавшемуся гривенникъ вмѣстѣ съ шаромъ. Предводитель, вынимая шары, вынулъ монету и показалъ ее, улыбаясь, публикѣ. Вы, конечно думаете, что этотъ фактъ возмутилъ общество. Ничуть не бывало! Это очень даже понравилось публикѣ, и она хохотала отъ души. А вотъ другой фактъ.

Въ одинъ изъ уѣздовъ пріѣхалъ генералъ, почить послѣ своихъ служебныхъ трудовъ. Онъ держалъ себя далеко отъ дворянъ и отзывался о нихъ съ пренебреженіемъ. Но дворянство очень изобрѣтательно: оно нашло средство отомстить заносчивому генералу. Начинаютъ его упрашивать балотироваться въ предводители. Онъ не соглашается; но такъ—какъ просьбы дѣлаются все болѣе и болѣе неотступными, то генералъ сдается. И что жъ? Онъ получаетъ только два бѣлыхъ шара. Сообщавшіе намъ этотъ фактъ, рассказывали его съ необыкновенною гордостью, что вотъ, молъ, какіе мы умники, и намъ никакъ не удалось доказать, что нельзя такимъ образомъ играть выборами.

Выбирая предводителя, дворяне совершенно не берутъ во вниманіе того, что для этой должности долженъ быть выбранъ человѣкъ спо-

собный, а главное энергически-дѣятельный, особенно въ теперешнее время. Онъ предсѣдатель мировыхъ сѣздовъ, онъ предсѣдатель комитета земскихъ сборовъ, его роль значительна въ опекунскомъ управленіи и т. д. Главное вниманіе обращается дворянствомъ на то, какой чинъ и какъ богатъ желающій попасть въ предводители. Должность предводителя почетная, а потому и нужно выбирать лицъ почетныхъ, а богатымъ должно быть для того, чтобы кормить дворянъ. Въ нашемъ уѣздѣ предводитель дворянства, говорятъ, человекъ добрый, но какой прокъ въ этомъ? Еле движущійся старичекъ-полковникъ только подписываетъ то, что подноситъ ему секретарь. Судья—добрый и честный человекъ, т. е. неберущій взятокъ, исправно посѣщающій судъ. Но это не мѣшаетъ канцелярія суда дѣлать вопіющія несправедливости, подписываемыя судьей въ простотѣ сердца.

Одинъ изъ засѣдателей уѣзднаго суда тоже честный человекъ, въ томъ же смыслѣ, но понимающій только букву закона. Объ другомъ засѣдателѣ не говоримъ, потому что нечего сказать.

Исправникъ—*bon vivant*. Есть ли онъ въ уѣздѣ, или нѣтъ его, это все равно. Увидимъ, кто будетъ вновь избранъ.

Считаемъ не лишнимъ указать на одну несообразность. Окончившій университетъ съ ученою степенью дѣйствительнаго студента или кандидата, слѣдовательно съ правомъ на чинъ 12 или 10 класса, не допускается къ участию въ выборахъ, какъ немѣющій чина, полученнаго на дѣйствительной службѣ. Но вѣдь сенатскимъ толкованіемъ закона объ условіяхъ, необходимыхъ для избранія въ должности по выборамъ, окончившій университетъ съ ученою степенью, дано право быть избираемымъ во все должности, слѣдовательно этимъ самымъ дается право участвовать и въ избраніи, потому, что по буквѣ закона чинъ, полученный на дѣйствительной службѣ, требуется какъ условіе для того, чтобы быть избраннымъ, и какъ условіе для того, чтобы участвовать въ избраніи. Но такъ какъ въ сенатскомъ толкованіи относительно участія въ избраніи ничего не сказано потому, что, вѣроятно, не было случая, возбуждавшаго вопросъ, то практика руководствуется буквою закона. Устраненіе лицъ, получившихъ высшее образованіе, но неутвержденныхъ въ чинѣ на служебномъ поприщѣ, отъ участія въ выборахъ съ правомъ избирательнаго голоса, крайне не рационально и крайне унижаетъ достоинство ученыхъ степеней и притомъ вредно для дѣла, какъ и всякое устраненіе разумной силы.

2) ПО ПОВОДУ ЛѢСОХОЗЯЙСТВА И ЛѢСОКРАДСТВА.

Въ нашихъ мѣстахъ лѣса сильно истреблены; лѣсохозяиство, можно сказать, только теперь начинается. Каждый хозяинъ маленькаго клочка лѣса, (иногда даже въ двѣ десятины) строить хатку и пускаетъ въ *сусіди* какую нибудь бездомную вдову, или солдатку или отставнаго солдата, или сельскаго пролетарія. Такой *сусідь* получаетъ отъ хозяина паёкъ, большею частію немолочнымъ хлѣбомъ (двѣ копы жита и двѣ копы гречки), грядку, а иногда и покосъ въ томъ же лѣсу, копицъ на три сѣна; за это *сусідь* стережетъ лѣсъ и въ рабочее время помогаетъ въ уборкѣ сѣна въ томъ же лѣсу и при очисткѣ лѣса; а иногда *сусідка* прядетъ для хозяина *півмитокъ*.

Лѣсъ чистятъ главнымъ—образомъ для того, чтобы удобнѣе было косить сѣно; на второмъ планѣ стоитъ нежеланіе портить хорошаго дерева для топлива и на послѣднемъ то соображеніе, что вслѣдствіе чистки лучшее дерево не глушится дурными, и что ему посредствомъ чистки дается возможность свободно расти.

Такъ—какъ чистка далеко несовершенна, потому что вытекаетъ изъ побочныхъ соображеній и рубка притомъ не совсѣмъ умѣренная, то неудивительно, что лѣса наши въ жалкомъ положеніи.

Самая большая потребность въ лѣсѣ—годномъ для горожи. Кромѣ *лісѣ*, окружающихъ грунтъ cadaго хозяина, всѣ хозяйственныя постройки, какъ-то: *клуні*, *загороди*, *кошари*, *хлѣви*, а иногда и *хижи* при хатахъ—плетневые. Осенью большею-частію происходитъ поправка этихъ хозяйственныхъ построекъ, а весною поправка *лісѣ*, поврежденныхъ свиньями, перелазами, устраиваемыми для обхода ужасающихъ грязей на улицахъ, а иногда и покражами на *підпалѣ* ради сухости матерьяла. Осенью и весною почти каждую ночь вы можете встрѣтить по дорогамъ, идущимъ въ лѣса, цѣлые обозы съ хворостомъ и кольями. Спросите, откуда везутъ и вамъ скажутъ, улыбаясь: *сѣ батьківщини*. Подъ батьковщиною въ этомъ случаѣ нужно разумѣть казенные лѣса.

Прежде стражники отбирали было топоры и вообще употребляли энергическія мѣры; но когда для рубки стали тѣздить цѣлыми партіями и вступать въ битвы со стражниками, то сіи послѣдніе отчасти изъ самохраненія, отчасти видя возможность имѣть постоянный и вѣрный доходъ, стали брать небольшой *окупъ*; такъ—что теперь такса окупа

установлена обычаемъ и простирается отъ трехъ до шести копѣекъ сребр. съ воза, вслучаѣ поимки.

Вообще порубка лѣса, не только казеннаго, но и принадлежащаго частнымъ лицамъ, не считается предосудительнымъ дѣломъ.

Защитники строгаго принципа собственности, очень хорошо формулируемаго и не менѣе хорошо выводимаго изъ начала правды, считаютъ рубку чужаго лѣса преступленіемъ, воровствомъ, и если смягчаютъ наказаніе, то снисходя только къ тому, что этотъ предразсудокъ глубоко вкоренился въ народѣ.

Самъ народъ считаетъ собственность неприкосновенною; но, по его понятіямъ, предметомъ собственности можетъ быть только то, на что положенъ человѣческій трудъ. Срубившій бортяное дерево, по народному понятію, воръ: онъ укралъ трудъ человѣческій. Рубя лѣсъ никѣмъ не сѣянный, народъ говоритъ, что пользуется даромъ Божиимъ. Воздухъ, вода, лѣсъ—это дары Божіи, предназначенные для дароваго пользованія всѣхъ и cadaго. Такое воззрѣніе народа очевидно невѣжественно.

Оставлять въ сторонѣ народное сознаніе нельзя. Пока какое нибудь дѣяніе не отрицается народною совѣстью, до-тѣхъ-поръ его нельзя ставить подъ угрозу наказанія. Убѣдите его, докажите ему, что извѣстное дѣяніе преступно: тогда онъ за-одно съ вами будетъ преслѣдовать его.

Карать за дѣйствія, допускаемыя народною нравственностію, отчасти бесполезно, даже вредно. Преслѣдованіе сильнѣе укореняетъ и дѣлаетъ ихъ болѣе опасными, потому-что побуждаетъ къ большей скрытности, большей ловкости и обдуманности предпріятія для того, чтобы скрыть слѣды его. Факты доказали это. Какія вышли послѣдствія отъ жестокаго преслѣдованія табаку или отъ преслѣдованія бороды?

Кромѣ того, взглядъ на рубку чужаго лѣса, какъ на уголовное преступленіе, крайне убыточенъ. Я былъ очевидцемъ, какъ въ одинъ день препровождено было изъ уѣзднаго суда къ слѣдователю 19 дѣлъ о порубкѣ казеннаго лѣса на сумму 3 руб. 18 коп. ср. По каждому изъ этихъ дѣлъ слѣдователь долженъ производить формальное слѣдствіе,—что отнимаетъ у него очень много времени и мѣшаетъ съ должною успѣшностію производить слѣдствія по дѣламъ болѣе важности. Такое накопленіе дѣлъ ведетъ къ тому, что слѣдователь старается каждое дѣло сбыть поскорѣе съ рукъ, а отъ этого страдаетъ правосудіе. То же самое происходитъ отъ накопленія подобныхъ дѣлъ.

въ судахъ. Нужно прибавить къ этому, что при каждомъ производствѣ слѣдствія страдаютъ и невинные: для разѣздовъ слѣдователей берутся подводы; чрезвычайно частые повальные обыски отнимаютъ бездну времени у поселянъ. Потому, нисколько неудивительно нерасположеніе народа къ уголовному правосудію. Неудивительно, что повальный обыскъ потерялъ почти всякое значеніе: каждый показываетъ въ общихъ словахъ—лишь-бы не быть втянутымъ въ процессъ. Особенно непріятно положеніе крестьянъ, живущихъ въблизи казенныхъ лѣсовъ. Кромѣ всего того, что вообще исполняется казенными крестьянами, они должны нести лѣсные работы: давать полѣсовщиковъ, давать подводы при уборкѣ валежника, вспахивать для посѣва лѣса, тушить лѣса въ случаѣ пожара и т. п. За все это они могутъ получать лѣсъ за половинную цѣну. Но такъ-какъ *попенныя* слишкомъ значительны, то для нихъ невыгодно покупать и за половинную цѣну. Когда же отдаются участки на срубъ, то и тутъ крестьяне не могутъ купить съ выгодой для себя. Положимъ, они хотятъ купить десятину лѣса на срубъ, а какой-нибудь барышникъ покупаетъ весь участокъ, назначенный на срубъ—и ему отдаютъ. Нужно бы дать полную возможность обществамъ казенныхъ крестьянъ, да и вообще обществамъ сельскихъ обывателей, покупать на срубъ небольшіе участки, по тѣмъ цѣнамъ, какія будутъ предложены на торгахъ. Въ этомъ даже не будетъ никакой привиллегіи, кромѣ развѣ той, что крестьяне будутъ имѣть возможность пріобрѣтать небольшіе участки. Это бы уменьшило случаи воровства казеннаго лѣса, давъ возможность пріобрѣтать лѣсъ за недорогую цѣну.

10 іюня 1862 г.

П. П. Чубинскій.

3) О БРАТСТВАХЪ.

(Замѣтка «Черниговскихъ Епархіальныхъ Извѣстій.»)

На святой Руси, братства, выражающія собою Христовъ законъ о любви, существовали съ самого введенія христіанства въ наше отечество. *Братчины* сперва ограничивались заботой о приличномъ управленіи храмоваго праздника. Въ XV в., на Югѣ, *братства* являются съ дѣятельностію болѣе обширною: они заботятся о храмѣ, о

погребеніи бѣдныхъ, о призрѣніи нищихъ. Еще позже увидѣли нужду поручить братствамъ и заботу о содержаніи *школъ*.

Въ настоящее время, съ освобожденіемъ крестьянъ,—и въ литературѣ, и въ жизни, идутъ толки о народномъ образованіи. Жалуются на недостатокъ средствъ. Сильно сомнѣваются и о томъ, кому поручить школы? Дирекціямъ училищъ вѣдомства министерства народнаго просвѣщенія? У нихъ и безъ того много дѣла; да онѣ и не дадутъ матеріальныхъ средствъ, въ которыхъ—большая нужда. Да и между народомъ и этими дирекціями нѣтъ и не можетъ быть никакого сближенія кромѣ официальныхъ — церемоній. Матеріальныя средства для сельскихъ школъ могутъ быть даны только сельскими обществами: въ этомъ уже никто не сомнѣвается. Но тутъ представляется вопросъ, котораго обойти никакъ нельзя: какимъ путемъ собирать эти средства? Кто станетъ завѣдывать и распоряжаться употребленіемъ ихъ? Волостныя и сельскія управленія? Не говоримъ о томъ, что онѣ и безъ того завалены дѣлами; содержаніе школъ, въ такомъ случаѣ, получило бы видъ официальный, видъ принужденія, наказовъ, раскладокъ, сборовъ и т. п. Да и нечего грѣха таить: всѣ знаютъ, какъ процвѣтали сельскія школы подъ вѣдѣніемъ палатъ и волостныхъ начальствъ. Извѣстное дѣло, что школы бывали безъ скамей, оконъ, безъ печей, а деньги, собиравшіяся на школы, дѣлились по карманамъ головы, писаря и окружнаго; наставники не получали по полугоду жалованья оттого, что неугодно было Шельменкѣ — писарю или головѣ — Заливаю. Пусть же не мудрятъ и не грѣшаютъ, и да пробудится святая, христіанская, любовь въ добрыхъ сердцахъ русскихъ. Духъ любви—умѣе всякихъ хитро-придуманныхъ организацій—соединить лучшихъ членовъ сельскихъ общинъ въ тѣсныя круги на пользу школъ и на другія дѣла благотворенія. Всѣмъ будетъ покойно, когда школы будутъ на попеченіи братствъ. Священникъ будетъ лучшимъ руководителемъ братскаго общества: онъ не будетъ начальникомъ общества, а будетъ помощникомъ и руководителемъ его въ богоугодномъ дѣлѣ. Любовь—дѣло самое простое; но потому—то она и умна, что проста, потому—то и благотворна, что, при простотѣ пріемовъ, ея благодѣянія прямо доходятъ къ цѣли, не зацѣпляясь ни за какіе крючки.

ПОСТАНОВЛЕНІЯ ГУБЕРНСКИХЪ ПО КРЕСТЬЯНСКИМЪ ДѢЛАМЪ ПРИСУТСТВІЙ ВЪ ЮЖНОРУССКОМЪ ГРАБЪ (*).

ЧЕРНИГОВСКАГО ГУБЕРНСКАГО ПРИСУТСТВІЯ.

Оцѣнка рабочаго дня.

Для имѣній, въ коихъ будетъ введено Великороссійское Положеніе, установлена слѣдующая оцѣнка рабочихъ дней:

А). Для уѣздовъ Глуховскаго, Новгородсѣверскаго и Сосницкаго:

	а) лѣтнее полугодіе:	
	мужской тяглый.	мужской женскій пѣшій.
съ 10 апрѣля по 29 іюня . .	40 к.	23 к. 15 к.
— 29 іюня по 10 іюля . . .	55 «	40 « 23 «
— 10 іюля по 23 августа . .	63 «	50 « 35 «
— 23 августа по 10 октября. .	45 «	30 « 20 «

б) зимнее полугодіе:

съ 10 октября по 10 апрѣля . .	20 «	20 « 20 «
--------------------------------	------	-----------

Б. Для уѣздовъ Новозыбковскаго, Стародубскаго, Мглинскаго и Суражскаго:

	а) лѣтнее полугодіе:	
	мужской тяглый.	мужской женскій. пѣшій.
съ 23 апрѣля по 29 іюня . .	43 к.	30 к. 15 к.
— 29 іюня по 20 іюля . . .	53 «	40 « 23 «
— 20 іюля по 23 августа . .	63 «	50 « 43 «
— 23 августа по 23 октября. .	50 «	33 « 20 «

б) зимнее полугодіе.

Съ 23 октября по 23 апрѣля 30 к., 20—10 к.

Урочныя положенія.

А. Въ имѣніяхъ, состоящихъ на Малороссійскомъ положеніи.

І. ПОЛОЖЕНІЕ МУЖСКАГО ПѢШАГО ДНЯ.

1) Разбросать навозу на полѣ:

а) одноконныхъ подводъ 50.

(*) Продолженіе *урочныхъ положеній* для разныхъ мѣстностей края. См. февральскую книжку «Основы.»

- б) пароволовыхъ 30.
- 2) Засѣять хлѣба озимаго или яроваго 3 десятины.
- 3) Скосить озимаго или яроваго хлѣба, или льна $\frac{1}{2}$ десятины.
- 4) Связать въ снопы и сложить въ копы или полукопки скошеннаго хлѣба на $\frac{1}{3}$ десятины.

5) Сжать озимаго хлѣба 60 сноповъ, туго вязанныхъ, по 3 четвертей въ перевязи, и сложить его въ копы или полукопки, то есть 1 копу.

- 6) Яроваго хлѣба сжать 90 сноповъ, по 3 четвертей въ перевязи, и сложить его въ копы, или полукопки, то есть $1\frac{1}{2}$ копы.

При уменьшенной вязи сноповъ, размѣръ урока долженъ соразмѣрно увеличиться, такъ напримѣръ: если снопы окажутся въ 4 четверти, то урокъ полагается не въ 60 сноповъ, а въ 75, а если въ три четверти, то въ 90 сноповъ.

- 7) Набрать конопель 40 пучковъ, въ 3 четверти въ перевязи, то есть $\frac{2}{3}$ копы.

- 8) Уложить пеньку въ воду, перевязать ее и нагрнуть 4 копы.

- 9) Вынуть пеньку изъ воды и разставить ее въ ряды 4 копы.

- 10) Смять пеньки на ручной мѣльницѣ $1\frac{1}{4}$ копы.

- 11) Выбрать чистаго льна 60 сноповъ, каждый по 6 четвертей въ перевязи, 1 копа.

- 12) Выбрать льна, заглушеннаго сорными травами, вдвое менѣе, т. е. $\frac{1}{2}$ копы.

- 13) Околотить льяныхъ головокъ 1 копу.

- 14) Разостлать на стлѣцѣ льна 2 копы.

- 15) Поднять и связать льна 2 копы.

- 16) Мять, трепать и вязать ленъ въ пучки 1 копу.

- 17) Сполоть льна 80 кв. сажень.

- 18) Посадить картофельъ подъ соху въ борозды на $\frac{1}{2}$ десятины.

- 19) Выбрать картофеля и снести въ кучи, или сыпать въ мѣшки 5 четвертей.

- 20) Посадить сѣмена свекловицы на 240 квадратныхъ сажень.

- 21) Сполоть свекловицу:

- а) въ первый разъ 60 кв. сажень.

- б) во второй разъ, послѣ пропашки, и ипрорвать свеклу на 100 кв. сажень.

- в) въ третій разъ 100 кв. сажень.

- 22) Выкопать свекловицы и очистить ее $1\frac{1}{2}$ берковца.

- 23) Выкосить травы:

- а) на степныхъ перелогахъ $\frac{1}{2}$ десятины.

- б) на поемныхъ лугахъ или искусственныхъ покосахъ $\frac{1}{3}$ десятины.

- в) на болотахъ рѣдкихъ травъ $\frac{1}{2}$ десятины.

- 24) Сгрести сѣна и поставить въ копы ручными граблями на $\frac{1}{2}$ десятины.

- 25) Сгребенное сѣно конными граблями собрать въ копы на сѣнокосѣ.

Гдѣ косятъ 3 косаря, $1\frac{1}{2}$ десятины.

Гдѣ косятъ 2 косаря, по $2\frac{1}{2}$ десятины.

26) Восемь рабочихъ должны сложить въ полускирду сѣна въ 140 копъ, полагая по 9 пудъ въ копѣ. Скирда должна быть въ 3 сажень длины, въ $2\frac{1}{2}$ сажени ширины и въ 7 сажень черезъ верхъ.

27) Шесть рабочихъ должны сбросать 2 стога сѣна, каждый въ 100 копъ. Копъ полагается въсомъ $4\frac{1}{2}$ пуда.

- 28) Въ теченіе дня засадить и полить табачной плантаціи 90 кв. сажень.

Такъ какъ означенная работа производится только въ теченіи 4-хъ часовъ

вечера, то урокъ въ эти часы долженъ быть вътрое меньше; при семъ вода должна быть привезена на плантаціи.

29) Высаживать табачной плантаціи на 240 кв. сажень.

30) Подчистить или обломать нижніе листы табаку на 400 кв. сажень.

31) Пасынковать и сорвать верхи табачныхъ растений:

а) въ первый разъ 340 кв. сажень.

б) во второй разъ 300 кв. саж.

32) Срубить и собрать въ кучи табакъ съ 400 кв. сажень.

33) Шнуроваго табаку сорвать листья и нанизать на шнуры съ 240 кв. сажень.

34) Нанизать (на плантаціи) на глины табаку на два пароволовыхъ воза.

35) Развѣшать въ сараѣ 6 пароволовыхъ возовъ табаку, подаваемого другими рабочими.

36) Скласть въ папуши табаку $1\frac{1}{2}$ пуда.

37) Сложить въ кипы табаку 20 пудовъ.

38) Сжать очерету 90 кулей, имѣющихъ 3 четверти въ окружности, $1\frac{1}{2}$ копы.

39) Сложить въ скирду привезеннаго хлѣба 20 копъ.

40) Четыре работника должны пошить (покрыть) скирду хлѣба, длиною въ 10 сажень и шириною въ $2\frac{1}{2}$ сажени.

41) Обмолотить сыромолотомъ или съ овина цѣпами, перевѣять на вѣялкѣ, убрать солому въ ометъ, также полову и отору и насадить на овинѣ:

а) яровой пшеницы 50 сноповъ.

б) прочаго озимаго и яроваго хлѣба 1 копу.

в) конопля 2 копы.

42) Обмолотить сыромолотомъ или съ овина цѣпами, убрать солому въ ометъ и посадить на овинѣ:

а) яровой пшеницы 1 копу,

б) озимаго хлѣба $1\frac{1}{2}$ копы,

в) яроваго 2 копы.

43) Выколосовать ячменя 3 четвертей.

44) Перевѣять на большую лопату хлѣба 5 четвертей.

45) Перекидать на малую лопату хлѣба 3 четвертей.

46) Нарѣзать кизяку, въ 4 вершка толщиною, 12 кв. сажень.

47) Срубить изъ валежника и сложить дровъ $\frac{1}{3}$ кубической сажени.

48) Изъ густо растущаго лѣса, при сплошной рубкѣ, парубить дровъ $\frac{1}{2}$ кубической сажени.

49) Два работника должны перепилить, поперечною пилою, на 3 полѣна и расколотъ 1 кубическую сажень дровъ.

50) Привезенныхъ кольевъ для огорожи очистить и заострить 150 штукъ.

51) Загородить плетня изъ приготовленнаго матеріала, высотой въ два аршина, вдвоемъ, 30 сажень.

52) Два работника должны выпилить, продольною пилою, на доски, семь девяти-аршинныхъ шнуровъ, изъ бревна отъ 8 до 10 вершковъ толщины.

53) Два работника должны выпилить, продольною пилою, на шелевку, одиннадцать 9-ти аршинныхъ шнуровъ, изъ бревна отъ 5 до 7 вершковъ толщины.

54) Выдѣлать кирпича изъ приготовленной глины 700 штукъ.

55) Приготовить глины, т. е. нарыть и подвезти ее на тачкѣ къ ямѣ, для одного рабочаго, выдѣлывающаго кирпичъ.

56) Вымѣсить глины въ ямѣ для одного рабочаго, выдѣлывающаго кирпичъ

57) Перевезти въ горнъ сырцоваго кирпича на тачкѣ 1000 штукъ.

58) Вынуть изъ горна и сложить близь него кирпича выпаленнаго 1000 штукъ.

59) Вырыть канавы въ 3 аршина ширины и въ 2 аршина глубины 3 погонныя сажени.

60) Остричь 12 овецъ.

Примѣчаніе. Всѣ означенныя въ этомъ первомъ отдѣлѣ урочнаго положенія работы исполняются орудіями, принадлежащими крестьянамъ, за исключеніемъ вѣялокъ, пилъ и тачекъ, которыя должны быть поставляемы отъ господской экономіи.

II. ПОЛОЖЕНІЕ МУЖСКАГО ПѢШАГО ДНЯ ДЛЯ РАБОТЪ, ПРОИЗВОДИЩИХСЯ НА ГОСПОДСКОМЪ СКОТѢ И ГОСПОДСКИМИ ОРУДІЯМИ.

1) Работнику, при двухъ погонщикахъ, плугомъ, запряженнымъ четырьмя парами воловъ, поднять цѣлины, или стараго залежа $\frac{1}{2}$ десятины.

2) Работнику, при одномъ погонщикѣ, плугомъ, запряженнымъ тремя или двумя парами воловъ, или двумя парами лошадей, выорать твердой земли или перелогу $\frac{1}{2}$ десятины.

3) Работнику, при одномъ погонщикѣ, плугомъ, запряженнымъ тремя парами воловъ, выорать мягкой земли $\frac{3}{5}$ десятины.

4) Плугомъ запряженнымъ въ двѣ или три лошади, выорать $\frac{1}{2}$ десятины.

5) Сохой въ одну пару воловъ, или лошадей, выорать $\frac{1}{2}$ десятины.

6) Одноконной сохой выорать $\frac{1}{2}$ десятины.

7) Одноконной сохой взмѣшать $\frac{1}{2}$ десятины.

8) Провести борозды одноконною сохой подъ картофель и свекловицу 1 десятину.

9) Запахать положенный картофель въ борозды:

а) Одноконной сохой 1 десятину.

б) Пароволовымъ плугомъ $\frac{1}{2}$ десятины.

10) Пропахать картофель, свекловицу и табакъ одноконною сохою или распашникомъ 1 десятину.

11) На вспаханной, или забороненной табачной плантаціи провести трехзубнымъ раломъ рядки для посадки табаку на 2 десятины.

12) Разлешить подъ навозъ одноконною сохою:

а) По 300 клѣтокъ на десятинѣ, 8 десятинъ.

б) По 480 клѣтокъ на десятинѣ, 5 десятинъ.

13) Пяти или трехзубнымъ раломъ (третьякомъ) запряженнымъ двумя, или одною парой воловъ взраить въ одинъ слѣдъ 2 десятины.

14) Однозубнымъ раломъ, запряженнымъ одною парой воловъ, взраить въ одинъ слѣдъ $\frac{1}{2}$ десятины.

15) Большою желѣзною бороной (дрешпакомъ), запряженною одною или двумя парами воловъ, заборонить въ одинъ слѣдъ 1 десятину.

16) Двумя малыми желѣзными боровами, запряженными каждая парой воловъ, заборонить въ одинъ слѣдъ 2 десятины.

17) Двумя малыми желѣзными боровами, запряженными каждая одною лошадей, заборонить въ одинъ слѣдъ 1 десятину.

18) Двумя одноконными боровами заборонить въ два слѣда (крестъ-накрестъ) 2 десятины.

19) Деревяннымъ каткомъ, запряженнымъ одною лошадей, укатать 2 десятины.

20) Двойнымъ каткомъ, запряженнымъ двумя лошадьми или парюю воловъ, укатать 4 десятины.

21) Вывести навозу пароволовыхъ подводъ, въ 20 пудовъ каждая, или одноконныхъ, въ 12 пудовъ каждая, на разстояніи:

		пароволовыхъ		одноконныхъ	
		до 1 версты	8 воевъ	10 воевъ	
отъ 1	— 2	—	5	—	7
— 2	— 3	—	3	—	5
— 3	— 5	—	2	—	3
— 5	— 7	—	1	—	2

22) Вывезть сѣмянъ въ поле на одной подводѣ на 4 десятины.

23) Сѣяльной машиной, съ одной перепряжкой въ день, засѣять (приготовленными на мѣстѣ сѣянами):

а) Ярового хлѣба 8 десятинь;

б) Озимого хлѣба 10 десятинь.

24) Два работника должны обрѣзать конопляныхъ головокъ и перевезти ихъ на овинъ, на разстояніи отъ 1 до 2-хъ верстъ, 8 копѣ.

25) Перевезти пеньки для мочки, полагая на одноконную подводу 2 копы и на пароволовую 4 копы, на разстояніи:

		На пароволовыхъ.		На одноконныхъ.	
		до 1 версты	24 копѣ	12 копѣ	
отъ 1	— 2	—	16	—	8
— 2	— 3	—	12	—	8
— 3	— 5	—	8	—	6
— 5	— 7	—	4	—	4
— 7	— 10	—	4	—	2

При обратной перевозкѣ пеньки, послѣ мочки, полагается количество копѣ вполвину менѣ противъ приведеннаго расчета. При этомъ работникъ долженъ разставить пеньку по указанію заведывающаго работами.

26) При перевозкѣ хлѣба съ поля въ гумно, или на токъ, полагается на пароволовую подводу: озимого хлѣба не менѣ 2 и ярового $2\frac{1}{2}$ копѣ, и на одноконную подводу — озимого не менѣ 1 и ярового $1\frac{1}{2}$ копы.

При семъ полагается, что подводчики сами накладываютъ копы, помогая другъ-другу, и сваливаютъ привезенный хлѣбъ въ гумно, или на токъ, не складывая въ скирду. При этой перевозкѣ подводы должны сдѣлать на разстояніи:

		Пароволовые.		Одноконные.	
		до 1 версты	7 оборотовъ	10 оборотовъ	
отъ 1	— 2	—	5	—	6
— 2	— 3	—	3	—	4
— 3	— 6	—	2	—	«
— 3	— 5	—	«	—	3
— 6	— 10	—	1	—	«
— 5	— 7	—	«	—	2
— 7	— 12	—	«	—	1

27) Конными граблями съ одной перепряжкой въ день, сгрести сѣна на 5 десятинь.

28) Одною лошадью, или парюю воловъ, подволочить къ мѣсту, назначенному для стога или скирды, сѣна 40 копѣ.

29) Перевезти сѣна на разстояніи:

Пароволовыхъ. Одноконныхъ.

отъ 1 до 2 верстѣ	3 воза	4 воза
— 2 — 5 —	2 —	3 —
— 5 — 7 —	1 —	2 —
— 7 — 12 —	1 —	1 —

Сѣно должно быть взято изъ стога и сложено по указанію завѣдывающаго работами. При этомъ на каждый возъ палагается: лѣтомъ — на одноконный 15 пудовъ, на пароволовый 25 пудовъ; а на саяхъ въ одну лошадь—18 пудовъ, а на парѣ воловъ — 30 пудовъ.

30) Привезти свекловицы, полагая на одноконную подводу $1\frac{1}{2}$ берковца и на пароволовую 3 берковца, на разстояніи:

На пароволовой. На одноконной.

до 1 версты	24 берковца	12 берк.
отъ 1 — 2 —	13 —	9 —
— 2 — 3 —	12 —	$7\frac{1}{2}$ —
— 3 — 5 —	9 —	6 —
— 5 — 7 —	4 —	3 —
— 7 — 12 —	3 —	$1\frac{1}{2}$ —

При семъ подводчикъ долженъ самъ положить и сложить свекловицу по вѣсу.

31) Перевезти одну кубическую сажень дровъ, на разстояніи:

отъ 1 до 2 верстѣ	2 дня
— 2 — 4 —	3 —
— 4 — 5 —	4 —
— 5 — 7 —	6 дней.

При этомъ для перевозки каждой кубической сажени дровъ полагается не менѣе 10 одноконныхъ, или 7 пароволовыхъ.

Примѣчаніе. При производствѣ работъ, въ этомъ отдѣлѣ урочнаго положенія поименованныхъ, должны быть даваемы помѣщику исправныя орудія, съ нужнымъ, по свойству земли или работъ, количествомъ скота; въ противномъ случаѣ урокъ для работника не обязательенъ. Работники же обязаны подъ опасеніемъ штрафа, опредѣляемаго мировымъ посредникомъ, беречь даваемыя имъ орудія и отнюдь не изнурять рабочаго скота.

На основаніи ст. 214 мѣстнаго Малороссійскаго положенія, всѣ непоименованныя здѣсь работы, производятся безурочно.

По ст. 215 того же Положенія, число рабочихъ часовъ въ рабочемъ днѣ опредѣляется только для работъ безурочныхъ и не должно превышать: въ лѣтнее полугодіе—12-ти, а въ зимнее—9-ти часовъ. Въ число это не включается время, назначаемое для отдыха рабочихъ.

На основаніи ст. 206 мѣстнаго Малороссійскаго Положенія, дни праздничные, закономъ опредѣленные, не могутъ быть назначаемы для работъ; причитающіеся съ нихъ повинности крестьяне обязаны отработать сполна въ будни.

Всѣ праздничные дни значатся въ табели праздничныхъ дней, составленной и утвержденной для Черниговской губерніи Черниговскимъ губернскимъ по крестьянскимъ дѣламъ Присутствіемъ, въ засѣданіи 19 іюля 1861 года.

Б. Въ имѣніяхъ, состоящихъ на Великороссійскомъ положеніи.

4) Поденная работа мужская тяглая.

1) Сохой въ одну пару воловъ, или пару лошадей выорать $\frac{1}{2}$ десятины.

- 2) Одноконной сохой выорать $\frac{1}{2}$ десятины.
- 3) Взмѣшать или вспахать во второй разъ одноконной сохой $\frac{1}{2}$ десятины.
- 4) Плугомъ, запряженнымъ въ 2 или 3 лошади, выорать $\frac{1}{2}$ десятины.
- 5) Провести борозды одноконною сохой подъ картофель или свекловицу 1 десятину.
- 6) Запахать положенный картофель въ борозды:
 - а) Одноконной сохой 1 десятину.
 - б) Пароволовой сохой $1\frac{1}{2}$ десятины.
- 7) Пронахать картофель, свекловицу и табакъ одноконною сохою или распашникомъ 1 десятину.
- 8) Разлѣшить подъ навозъ одноконною сохою:
 - а) По 300 клѣтокъ на десятинь, 8 десятинь.
 - б) По 480 клѣтокъ на десятинь, 3 десятинь.
- 9) Двумя малыми желѣзными боровами, запряженными каждая одною лошадю, заборонить въ одинъ слѣдъ 1 десятину.
- 10) Двумя одноконными боровами заборонить въ два слѣда (крестъ-на-крестъ) 2 десятины.
- 11) Каткомъ, запряженнымъ одною лошадю, укатать 2 десятины.
- 12) Двойнымъ каткомъ, запряженнымъ парюю воловъ, 4 десятины.
- 13) Вывести сѣмянъ въ поле на одной подводѣ на 4 десятины.
- 14) Сѣяльной машиной засѣять (приготовленными на мѣстѣ сѣянiami):
 - а) Ярового хлѣба 8 десятинь.
 - б) Озимого хлѣба 10 десятинь.
- 15) Конными граблями, съ одною перепряжкою въ день, сгрести сѣна на 5 десятинь.
- 16) Одною лошадю подволочить къ мѣсту, назначенному для стога, или скирды, сѣна 40 копѣ.

17) При перевозкѣ хлѣба съ поля въ гумно, или на токъ, полагается на пароволовую подводу озимаго не менѣе 2 и ярового $2\frac{1}{2}$ копы, и на одноконную подводу озимаго не менѣе 1 и ярового $1\frac{1}{2}$ копы.

При семъ полагается, что подводчики сами накладываютъ копы, помогая другъ-другу, и сваливаютъ привезенный хлѣбъ въ гумно, или на токъ, не складывая въ скирду. При этой перевозкѣ подвода должна сдѣлать на разстояніи:

				пароволовая		одноконная	
1 версты				7 оборотовъ		10 оборотовъ	
отъ 1 до 2	—	3	—	6	—		
— 2 — 3	—	3	—	4	—		
— 3 — 6	—	2	—	«	—		
— 3 — 5	—	«	—	3	—		
— 6 — 10	—	1	—	«	—		
— 5 — 7	—	«	—	2	—		
— 7 — 12	—	«	—	1	—		

19) Вывезти навозу однокошныхъ подводъ въ 12 пуд. каждая и пароволовыхъ въ 23 пуд., на разстояніи:

		Пароловая.		Однокошная.	
до	1 версты	8	возовъ	10	возовъ
отъ	1 до 2 верстъ	5	—	7	—
—	2 — 3	—	3	—	5
—	3 — 5	—	2	—	3
—	5 — 7	—	1	—	2

20) Перевезти пеньки для мочки, полагая на однокошную подводу 2 копы и на пароволовую 4 копы, на разстояніи:

		на пароволовой,		на однокошной.	
до	1 версты	24	копы	12	копъ
отъ	1 до 2 вер.	16	—	8	—
—	2 — 3	—	12	—	8
—	3 — 5	—	8	—	6
—	5 — 7	—	4	—	4
—	7 — 10	—	4	—	2

При обратной перевозкѣ пеньки, послѣ мочки, полагается количество копъ въ половину менѣ противъ приведеннаго разсчета. При этомъ работникъ долженъ разставить пеньку по указанію завѣдывающаго работами.

21) Перевезти сѣна на разстояніи:

		Пароволовыхъ.		Однокошныхъ.	
отъ	1 до 2 верстъ	3	воза	4	воза
—	2 — 5	—	2	—	3
—	5 — 7	—	1	—	2
—	7 — 12	—	1	—	1

Сѣно должно быть взято изъ стога и сложено по указанію завѣдывающаго работами. При этомъ на каждый возъ налагается: лѣтомъ на однокошный 15 пудовъ, на пароволовый 23 пудовъ; а на саяхъ: въ одну лошадь—18 пудовъ, а на парѣоловъ—30 пудовъ.

22) Привезти свекловицы, полагая на однокошную подводу $1\frac{1}{2}$ берковца и на пароволовыхъ 3 берковца, на разстояніи:

		На пароволовой.		На однокошной	
до	1 версты	24	берковца,	12	берковцевъ
отъ	1 до 2 вер.	15	—	9	—
—	2 — 3	—	12	—	$7\frac{1}{2}$
—	3 — 5	—	9	—	6
—	5 — 7	—	3	—	3
—	7 — 12	—	3	—	$1\frac{1}{2}$

При семъ подводчикъ долженъ самъ наложить и сложить свекловицу по вѣсу.

23) Перевезти одну кубическую сажень дровъ, на разстояніи:

отъ	1 до 2 верстъ	2	дня
—	2 — 4	—	3
—	4 — 5	—	4
—	5 — 7	—	6 дней.

При этомъ, для перевозки каждой кубической сажени дровъ, полагается не менѣ 10 однокошныхъ или 7 пароволовыхъ подводъ.

24) Перевезти бревна, 3-хъ сажень длины и отъ 4 до 6 верш. въ отрубѣ, одноконной подводѣ, на разстояніи:

отъ 1 до 3 верстѣ 2 бревна.
— 4 — 10 — 1

Пароволовая подвода должна перевезти вдвое.

25) Перевезти накатникъ или рѣшетникъ, отъ 3 до 4 сажень длины и отъ 2 до 2 $\frac{1}{2}$ верш. въ отрубѣ, должна одноконная подвода, на разстояніи:

отъ 1 до 3 верстѣ 6 штукъ.
— 4 — 10 — 3 штуки.

Пароволовая подвода должна перевезти вдвое.

26) Перевезти досокъ, 3 сажень длины и отъ 7 до 9 верш. ширины, должна одноконная подвода, на разстояніи:

отъ 1 до 3 верстѣ 4 доски.
— 4 — 10 — 2 —

Пароволовая подвода должна перевезти вдвое.

27) Перевезти шелевки, отъ 2 $\frac{1}{2}$ до 3 саж. длины и отъ 6 до 9 верш. ширины, должна одноконная подвода, на разстояніи:

отъ 1 до 3 верстѣ 12 шелевокъ
— 4 — 10 — 6 —

Пароволовая подвода должна перевезти вдвое.

Примѣчаніе. При производствѣ работъ, въ этомъ отдѣлѣ урочнаго положенія поименованныхъ, всѣ орудія, какъ ручныя, такъ и упряжныя, употребляемыя въ крестьянскомъ хозяйствѣ, должны быть отъ нихъ; что же касается до орудій, употребляемыхъ въ улучшенныхъ хозяйствахъ, какъ-то: молотильныхъ машинъ, сѣяльныхъ, конныхъ граблей, плуговъ и тому подобныхъ, то они должны быть даваемы экономіею въ исправности, съ нужнымъ, по свойству орудій, количествомъ скота. Работники же обязаны, подѣ опасеніемъ штрафа, опредѣленнаго мировымъ посредникомъ, беречь даваемыя имъ орудія и отнюдь не изурчать рабочаго скота.

II. МУЖСКАЯ ПѢШАЯ РАБОТА.

Въ одинъ рабочій день:

- 1) Скосить озимаго или яроваго хлѣба $\frac{1}{2}$ десятины.
- 2) Выкосить травы:
 - а) На болотахъ рѣдкихъ травъ $\frac{1}{2}$ десятины.
 - б) на заливныхъ лугахъ или искусственныхъ покосахъ $\frac{1}{3}$ десятины.
- 3) Сгрести сѣна и поставить въ копы ручными граблями на $\frac{1}{2}$ десятины.
- 4) Сгребенное сѣно конными граблями собрать въ копы на сѣнокосѣ; гдѣ косить три косаря, на $\frac{1}{2}$ десятины; гдѣ же косить два косаря, то на 2 $\frac{1}{2}$ десятины.
- 5) Засѣять хлѣба озимаго и яроваго, при сѣменахъ, привезенныхъ на мѣсто, 3 десятины.
- 6) Разбросать навозу на полѣ:
 - а) одноконныхъ подводъ 50 возовъ.
 - б) пароволовыхъ 30 возовъ.
- 7) Обмолотить сыромолотомъ или съ овина цѣнами, перевѣять на вѣялкѣ, убрать солому въ ометъ, также полову, и отору и насадить на овинѣ:
 - а) яровой пшеницы 50 сноповъ.

- б) прочаго озимаго и яроваго хлѣба 1 копу.
- в) конопля 2 копы.
- 8) Обмолотить сырмомолотомъ или съ овина цѣпами, убрать солому въ ометъ и насадить на овинъ:
 - а) яровой пшеницы 1 копу.
 - б) озимаго хлѣба $1\frac{1}{4}$ копы.
 - в) яроваго 2 копы.
- 9) Перевѣять хлѣба на лопату 4 четверти.
- 10) Положить въ скирду привезеннаго хлѣба 20 копѣ.
- 11) Набрать пеньки 40 пукровъ, въ $\frac{3}{4}$ арш. каждый въ перевязи, то есть $\frac{6}{5}$ копы.
- 12) Уложить пеньку въ воду, перевязать ее и нагрзуть 4 копы.
- 13) Вынуть пеньку изъ воды и разставить ее въ ряды 4 копы.
- 14) Смять пеньки на ручную мялку $1\frac{1}{4}$ копы.
- 15) Выбрать картофеля и снести въ кучи или ссыпать ее въ мѣшки 4 четверти.
- 16) Выкопать свекловицы и очистить ее $1\frac{1}{2}$ берковца.
- 17) Развѣшать въ сараѣ 6 пароволовыхъ воевъ табаку, подаваемого съ воевъ другими работниками.
- 18) Сложить въ килы табаку 20 пудовъ.
- 19) Срубить изъ валежника и сложить дровъ $\frac{1}{3}$ кубической сажени
- 20) Изъ густо растущаго лѣса, при сплошной рубкѣ, нарубить дровъ $\frac{1}{2}$ кубич. сажени.
- 21) Привезенныхъ кольевъ для огорожи очистить и заострить 150 штукъ.
- 22) Выдѣлать кирпича изъ приготовленной глины 700 штукъ.
- 23) Приготовить глины, т. е. парить и подвезти ее на тачкѣ къ ямѣ, для одного рабочаго, выдѣлывающаго кирпичъ.
- 24) Вымѣсить глины въ ямѣ для одного рабочаго, выдѣлывающаго кирпичъ.
- 25) Перевезти въ горня сыроваго кирпича на тачкѣ 1000 штукъ.
- 26) Вынуть изъ горня и сложить близъ него кирпича выпаленнаго 1000 штукъ
- 27) Вырыть канавы въ 3 аршина ширины и въ 2 аршина глубины 3 погонныя сажени.
- 28) Два работника должны выпилить, продольною пилою, на доски, семь шнуровъ изъ 9 аршиннаго бревна отъ 8 до 10 вершковъ толщины.
- 29) Два работника должны выпилить, продольною пилою, на шелевку, 11 шнуровъ изъ 9 аршиннаго бревна отъ 5 до 7 вершковъ толщины.
- 30) Загородить плетвю изъ приготовленнаго матеріала, вышиною въ 2 аршина, вдвоемъ, 30 сажень.
- 31) Два работника должны перепилить, поперечною пилою, на 3 полѣна и расколоть 1 кубич. саж. дровъ.
- 32) Четыре работника должны пошить (покрыть) скирду хлѣба, длиною 10 сажень и шириною $2\frac{1}{2}$ сажени.
- 33) Шесть рабочихъ (въ сѣверныхъ и среднихъ уѣздахъ) должны сбросать 2 стога, каждый въ 100 копѣ сѣна, подвезеннаго на мѣсто, назначенное для стоговъ и завершить ихъ. При семь копы полагаются вѣсомъ въ $4\frac{1}{2}$ пуда.
- 34) Восемь рабочихъ (въ среднихъ уѣздахъ) должны сложить скирду сѣна въ 140 копѣ, полагая по 9 пудъ въ копѣ. Скирда должна быть въ 5 саж. длины, $2\frac{1}{2}$ саж. ширины и въ 7 сажень черезъ верхъ.

Примѣчаніе. Всѣ означенныя въ этомъ второмъ отдѣлѣ урочнаго положенія

работы исполняются орудіями, принадлежащими крестьянамъ, за исключеніемъ вѣялокъ, пилъ и тачекъ, которыя должны быть поставляемы отъ господской экономіи.

III. ЖЕНСКАЯ РАБОТА.

1) Сжать озимаго хлѣба 60 сноповъ, въ 3 четвертей въ перевязи, и сложить его въ копы или полуконки 1 копу.

2) Сжать яроваго хлѣба 90 сноповъ, въ 3 четвертей въ перевязи, и сложить его въ копы или полуконки $1\frac{1}{2}$ копы.

3) Связать скошеннаго хлѣба въ снопы и сложить его въ копы или полуконки на $\frac{1}{4}$ десятины.

При уменьшенной вязи сноповъ, размѣръ урока долженъ соразмѣрно увеличиться, такъ напримѣръ: если снопы окажутся въ 4 четверти, то урокъ полагается не въ 60 сноповъ, а въ 75, если въ 3 четверти, то въ 90 сноповъ.

3) Набрать конопли 30 пучковъ, по 3 четверти въ каждой перевязи, $\frac{1}{2}$ копы.

3) Сѣно сгрести и поставить въ копы на $\frac{1}{2}$ десятины.

6) Послѣ подвозки копь къ стогу, сгрести сѣдъ сѣнныхъ копь на 2 десятины.

7) Обмолотить сыромолотомъ или съ овина цѣпами, перевѣять на вѣялку, убрать солому въ ометъ, также полову и отору и насадить на овинѣ:

а) всякаго хлѣба 1 копу.

б) конопли 2 копы.

8) Выбрать чистаго льна 60 сноповъ, каждый по 6 четвертей въ перевязи, 1 копу.

9) Выбрать льна, заглушеннаго сорными травами, вдвое менѣе т. е. $\frac{1}{2}$ копы.

10) Сколотить льняныхъ головокъ 1 копу.

11) Разостлать на стлницѣ льна 2 копы.

12) Поднять и связать льна 2 копы.

13) Мять, трепать и вязать ленъ въ пучки, 1 копу.

14) Сполоть льна 80 кв. сажень.

15) Посадить сѣмяна свекловицы на 240 квадратныхъ сажень.

16) Сполоть свекловицу:

а) въ первый разъ 60 кв. сажень.

б) во второй разъ послѣ пропашки и прорвать свеклу на 100 кв. сажень.

в) въ третій разъ 160 квадратныхъ сажень.

17) Вынуть изъ земли и очистить свеклу 1 берковецъ.

18) Посадить картофель подъ соху въ борозды на $\frac{1}{2}$ десятины,

19) Выкопать изъ земли и свалить въ кучи, или сыпать въ мѣшки картофеля 3 четверти.

20) Выпаханнаго картофеля сохами выбрать изъ бороздъ и снести въ кучи на пространствѣ 200 кв. сажень.

21) Въ теченіе дня засадить и полить табачной плантаціи 80 кв. сажень. При семъ вода должна быть привезена на мѣсто.

22) Высаповать табачной плантаціи на 240 кв. сажень.

23) Подчистить или обломать нижніе листы табаку на 400 кв. сажень.

24) Насыпывать и сорвать верхи табачныхъ растений:

а) въ первый разъ 240 квадратныхъ сажень.

б) во второй разъ 300 кв. сажень.

25) Срубить и собрать въ кучи табакъ съ 400 кв. сажень.

26) Шнуроваго табаку сорвать листья и нанизать на шнуры съ 240 кв саженъ.

27) Скласть въ папуши табаку $1\frac{1}{2}$ пуда.

28) Сжать очерету 90 кулей, имѣющихъ 3 четверти въ окружности, $1\frac{1}{2}$ копы.

29) Остричь 12 овецъ.

На основаніи ст. 216 Великороссійскаго Положенія, всѣ непоименованныя здѣсь работы производятся безурочно.

По ст. 217 Великороссійскаго Положенія, число рабочихъ часовъ въ рабочемъ днѣ опредѣляется только для работъ безурочныхъ, и не должно превышать: въ лѣтнее полугодіе—12-ти, а въ зимнее 9-ти часовъ. Въ число это не включается время, назначаемое для отдыха рабочихъ.

По ст. 207 Великороссійскаго Положенія, дни праздничные, закономъ опредѣленные, не могутъ быть назначаемы для работъ; причитающуюся съ нихъ повинность крестьяне обязаны отработать сполна въ будни.

Всѣ праздничные дни значатся въ табели праздничныхъ дней, составленной и утвержденной для Черниговской губерніи Черниговскимъ губернскимъ по крестьянскимъ дѣламъ присутствіемъ, въ засѣданіи 19 іюля 1861 года.

ВІСТІ.

ЗЪ ЧОРНОМОРЬ.

(25 мая 1862 року).

А кѣ-лишъ, притулимось й ми до *Основи*, — коли приймете, панове; — бо куди більшъ? Вона, опрѣчь писень Тараса Григоровича, та книжокъ Пантелеймона Олександровича, перва обѣзбалася, передь усімъ свѣтомъ, за Україну; а тутечка-тільки натякни за нашу рідну, такъ ажъ жижки трясатця! Та комү й въ охотку бѣде почути за насъ, якъ не нашимъ таки-жъ братчикамъ-українцямъ? Певне: — рідний до рідного озивається...

Мало-чогò гáрного та весѣлого бачивъ я на Чорноморїї у послѣдні 9-ть рѣкъ; — все більшъ такѣ, що бодай и не згадувати!... Нехай хто инший оповѣдає те, що було, а я, яко-мòга, розказуватиму — щò передь очима.

У *Оснóві*, Лютото місяця, начитали ми, якъ то розумно, та щиро люде наші пильнують на Україні: мирові посередники — міжъ бідолашнимъ народомъ; обчества — за усякі школи й гимназїї; писателі працюють за *право* наше народне й исторїю, — скрізь загомонили тамичка — слава Господеві! — а въ насъ, на Чорноморїї, не чутъ, не чутъ нічого!.. Чи-то-й-пакъ воно й чутъ дѣ-що, й заворушилося, неіначе, кой-де, та якось незáвжди такъ, якъ у добрихъ людей. Отъ, хочъ-би теперъ и оті ривчакі, що повиводили уздовшъ всеї главної ўлиці нашого Екатеринодара (*красною-йменуетця*): се діло, далебі, непогане!.. До сѣго часу, мало чогò пúтьнєго зроблено для військового города, а теперъ спасибі, приймаютьця, — хочъ ні капіталівъ, ні иншихъ «средствъ» якъ тамъ кажуть, не прибавилося... Схотівъ начальникъ, звелівъ ко-закамъ копати ривчакі по обòхъ бòкахъ ўлиці — и пішло й пішло!..

Та гарно, знаєте, такъ... рівненько—такъ виведено й земля такимъ горбикомъ, по самому шляху, утопцёвана, що залюбки й глинути!.. Сё вже, мабуть, не такъ буде, якъ рокивъ зъ дёсять тому: Військове Правління одпустило, зъ військовихъ грошей, тисячъ шість карбóванцівъ, а отаманъ покликавъ якогось инженера, та й каже ёму:.. »ось тобі гроші,—зроби, будь ласківъ, такъ, щобъ не було оттíхъ багніокъ по горóду...« Инженёръ же той, кумédний, нанíвъ козаківъ, та й звелíвъ їмъ копати канавки по ўлицяхъ,—по бокахъ, значить... »Якъ-же ёго копати?« питають... »трéба, мабуть, той иструмéнтъ, що ватер-пасомъ звéтця, чи-щó?..« Эгé, дурні,—каже,—який вамъ иструмéнтъ?... копáйте такъ-собí, прóсто: аршинівъ зéдва у ширину, та стíльки-жъ у глибини,—отъ и все.—Коли такъ, то й такъ! Почали копати, й ви-копали... Звiсно, горóдъ не на рівному помóсті стоить—тамъ вище, тамъ низче,—а канава скрізь однакова: водí й натягó у ті канави й зацвіла та вода трасіною,—жаби й плóдятця тамъ и виспівують собі одъ весні до весні... Оттакé!.. Тепéръ, кажú, не такъ вже, мабуть, бóде, бо приймаютьца не тáкечки за дiло,—спасибí їмъ! А вжé-жъ и грязіюка у насъ що-году,—всi знають! Базікали, якось, що козакъ, изъ конёмъ, изъ рáтищемъ, піриўъ у калюжі, посередъ улиці, та вже літомъ, якъ вiсхло, якáсь жінка, йдучи на базáръ, нóгу собі проштрикнула объ рáтище: тогдi тільки й дозналися за бiдолáху й одкопали!.. *Инащо*, бáчете, булó, й дóсi, ви́мостити!..

Лавóкъ у Екатеринодáрі, що-гóду, усé бiльшъ, усé бiльшъ,—трохá чи не вся крáска у лавкáхъ!.. Армéни бiльшъ торгúють, та, здаётця, одíнь Грекъ, и чоловіка зъ чотíрі Москалiвъ.—Чúдно менi тé, що, въ лавкáхъ тiхъ, чогó-чогó—а мóдного жiночого товáру найбільшъ: матерiї, ситцівъ, барéжiвъ, шляпокъ усiйкихъ — и гарибальдицькихъ и кáть-iхъ-знá якiхъ!—Спiдницъ зъ химéрними сталёвими пружинами и усё-гó тако́го,—не перелiчишъ! И кому-бъ, здаётця, куповáти iхъ?.. Одже купують!..

Сiю зiму, бáчите, и отёсé весно́ю у насъ, трохá не що-днi, бенкéти, та тáнци—общество цивилизуётця,—такъ тутъ панiймъ, та панночкáмъ, котрi—не кажú—читáють, а й не балакають по-нашому, трéба-жъ у мода́хъ пороскошувáти!.. Шкода тільки, що бенкети сi не той... якось не цивилизують, а тільки мáрно грóші витру́шують...

Бувъ и я на тiхъ бенкетáхъ.—Панiї нашi й панночки бiльшъ сидять у тiй кiмнатi, дé танцюють, а у гостинни́й, що рiдомъ... эгé!.. туди не всíке сýне нóса!.. Тамъ, бачите, заiзжi москалi — полковi

командіри зъ командірами й зъ' челяддо, то-що, та ті зъ нашихъ, що мусять бути вищою ристократтю, шанцанськимъ прохляжajúтьца и згорда, відти, на дріботу поглядajúть!...

Звісно, ті, що підняли увесь сій гармідеръ, бажають добре всяке зробити для Екатери́ндарського обчества, хотять зъединити ёго, бо, ка́жуть, розлізлося,—та на ділі не те виходить!.. Не тїмъ, мабуть, треба обчество наше зъединяти. — Зъединить ёго *ро́зумъ*, та *интересъ грома́ди*. — Але-жъ, ви непомірку́йте, люде добрі, що, бу́цимъ, ми нічо́го й пу́тнёго не робимъ—якъ тільки танцюемо, рідимось, та *то́пчемъ* одинь-одного; ні!.. ми недуже й одъ васъ одста́ли—*ми дівочу собі школу придба́ли!*.. Я-бъ радісінкий усé вамъ, дочиста, за не́ї, розка́зати: и якъ и що́, та, каж́у-жъ бо, въ насъ не всé, якъ у добрихъ людéй,—ми якісь чудні собі!.. Ось слухайте!.. Була́ тутъ, у Екатери́ндарі, добра лю́дина—случа́ємъ заі́хала—*Н. С. Ива́ніна*—генеральша.—Вона́ вже пі́зненько замі́жъ вийшла, а першъ, ка́жуть, жила́, изъ' сестрами, своєю роботою: кві́ткі, тамъ изъ' во́ску, ліпи́ла, зъ' шведської мо́ви, на моско́вську, книжкі́ переклада́ла и ді́тей вчи́ла; у Петербу́рсі, мовля́ють, яку́сь школу́ завела́, — добра, праце́вита, кажу́, лю́дина!.. Отта-жъ—то Ива́ніна, въ ма́ї місяці́ 1860 ро́ку, візьмі́ та й ухони́сь за думку: заведу́ дівочу школу́ у Екатери́ндарі, бо Чорномо́рцямъ треба́ е́ї давно... Що́ тамъ—у Каде́цькі Корпуса́ ваканці́й зъ 20-ть, та у Институ́ти те́жъ—се́ панськимъ ді́тямъ, та й—то багате́нькимъ, а біднимъ панка́мъ и дру́гимъ—якъ?.. Зроблю́, ка́же, ді́ло—та й зроби́ла... Ті́хо, та прихі́льно підла́щилася вона́ до обчества́ на́шого, підба́дери́ла ёго, ажъ де́ не взяли́сь и охотники—ста́ли грати́ на тї́ятрі, пішли́ різні збо́ри—доброхі́ть и такъ за що́; кон́церти, лотаре́ї з'я́вили́ся; отку́щникъ туте́шній, щобъ показáти, що́ й вінъ не абі́-який, подарува́въ буди́нокъ, для те́ї шко́ли, добренькі́й, на пер́вий случи́й и проценти́ зъ 25-ти тї́сячъ рублі́въ. — Підби́ла вона́ пані́й на́шихъ у *члени́* поступи́ти, та й зъ нихъ узя́ла, ка́жуть, карбо́ванцівъ зъ 300; понапи́сувала листи́ до де́-якихъ значні́хъ людéй на Кавка́зі и відъ нихъ добу́ла не одну́ крі́хту; ви́клопотала розрї́шення нача́лства одкрити́ тую́ школу́, та, по весні́ 1861-го ро́ку, ді́ло й зроби́лося. — Опові́стили насъ, що́, мовъ, мо́лебствие́ бу́де и школа́ дівоча на сві́т народи́тьца, такъ прося́ть обчество́ и члени́въ-помо́шниця у добро́му ді́лі подивити́ся на се́е чу́до.—Звісно, усі́ зро́зумі́ли, що́ се не бенке́тъ який зъ танцями́, відъ котри́хъ тільки но́ги боля́ть, та живі́ть підводи́ть—бо треба́жъ гарне́нько підперезáтьца й

зашнуруватьця—такъ усяке благало Господа милосердного—нехай буде щасливий сей первий починокъ!.. Дѣ—які вже й міркували, що отъ, мовъ, и наші заходілися коло розумного діла, що й наші підуть у гору!.. »Нехай—же не кажуть, бўцімъ то ми зовсімъ спимо, зовсімъ зледащили!..»

На молебствії було началство, були й такъ-люде зъ громади, а дівчатка заразъ поприходилили—якъ зъ землі повиростали!.. Начальниця, котру обрали члѣни, стояла зъ ними. Панъ-отець привітавъ и поблагословивъ »благое начинание« а потімъ и розійшлись. Иваніна, радуючись, що все—якъ слідъ, написала »Отчетъ« и роздала самѣ, або розіслала ёго, до члѣнівъ-Чорноморокъ. У томъ »Одчоті« понаписувано: відкіля які гроші збіралися, скільки їхъ усіхъ и скільки пішло на перве хазійство по школі; який »Штатъ« утверділо началство, якимъ порядкамъ повинно бути и чимъ піддержуватиметься тая школа; все зробила, якъ слідъ, та й поїхала одъ насъ,—бо треба було їхати. Траплялись, опісля, такі люде, що щѣ й лаляли еї за добре діло,—та безъ того вже немѡжна!..

Н. С., одъїзжаючи, паказувала паніямъ нашимъ—членамъ, щобъ вони зробили зъ сѣбе »совіть« та й прѣвили тією поворождѣнною школою: бо ви, каже, клопотались коло неї, ви й назирайте, щобъ усе було—якъ слідъ: коли треба буде помогти грішми, або чимъ другимъ—робіть такъ, якъ я робила. Такъ що—жъ бо?.. теперъ ніхтѡ й не зна: якъ воно й щѡ воно у тій школі. Кажуть, начальниця дає одчотъ Отаманові за свое управлѣнне и піше-бъ то до Н. С. Иваніноѣ — дѣ тамъ та живе, — а обчества не пита й совіту у ёго не прѣснть... ажъ чудно! Звісно, поки начальниця люди́на добра й розумна, школі й гараздъ; якжѣ — жъ трапи́ця инша, то небу́де тамъ ніякого пуття, бо вона прѣвить — якъ самѣ знає. Вже якѣ-бъ діло чоловікъ ниробивъ, який би вінъ не бувъ чесний, а коли ховається, зъ тїмъ діломъ, одъ світу, заразъ люде й почнуть докѡпуватьця: та якъ, та щѡ?.. та віді́ль? та, ма́буть, що-не́будь не тѣе!.. Дивісь, ні за тѣ, ні за сѣ, й сплетуть неznать-щѡ!.. Такъ вонѡ завжди. Мені здається, щобъ немати одъ людей наріканія, треба-бъ не такъ тѣе діло вести, негордувати обчествомъ, котрѣ далѡ й дає грѡші, а прихилитись до ёго, бо »громада—великий чоловікъ!..« Поки-жъ у насъ буде: »кому́ якѣ діло?!..« не вийде ажъ-нічоґісінько. Онъ, подивця, у »Осно́ві« надруковано »Отчетъ полтавскаго женскаго училища« сѣ не по-нашому: тамъ люде взяли́ся за діло, зрозуміли ёго якъ слідъ и одъ світу не ховають тогѡ, що въ нихъ робитця.

До сього часу, у всіх школахъ начальникъ, або начальниця, одшитувались тільки передъ вісочною ученою властю, котра, дай Бóже, разъ у годъ показувалась — а одъ громади затулили й шілки у вікнахъ; що-жъ тогді було, або й теперъ є ще по такихъ школахъ?... зъ дитьми рóблять що-хотя́ и порядки, більшъ, нікчемні!..

У нашій дівочій школі, поки-щодинъ класъ, бо поступили діти все малограмотні, коли й зóвсімъ не безграмотні.—Такихъ дівчатокъ, що живуть у школі, на еї кошті (пансіонерокъ)—кажуть,— 15-ть, а приходить учитця, що-дня,—більшъ.—Учителівъ—2: одинъ вчить руській грамоті, а панъ-отець—Закону Божому. На що вже въ насъ бідність, такъ сє—на вчителівъ; бо хто сюді, за малу ціну, забьєтця?... У насъ була надія, що у школі вчитимуть тіжъ учителі, котрі при нашій Катериндарській гимназії,—такъ куди!... И зъ гимназією вийшла така кумедна стóрія, що глумъ и розказувати!... Бачите, у 1850-му року, одкрита, въ Катериндарі, на військовій кштáлтъ, гимназія для хлопцівъ и поміщено еї у отаманському великому домі.—Въ 57-му року, дóмъ той згорівъ, а гимназію переведено у кріно́сть (біля старóго дерев'яного собóру, де бувъ ко́нь, якъ прийшли сюді батькі наші) и дирéкторъ п. Р. однісавъ, що хочъ те поміщення й невелике, да нічо́го—*вдóбне*.—Якъ-ось, у 1860 року,—напа-жъ тобі!... підняли тую гимназію, посадовили на возі, та й поперли у Ейській городокъ!... Здивувáлися ми, та й годі, та тільки теперечки росчухали, що сє діло п. директора!.. Емó, бачите, не вподобавсь Катериндарь; вінъ візьмі, та й напиши Попечителеві, що, мовъ, ні поміщення нема, ні удобства нема; що *жители* Катериндарські, лінівимъ, та поганимъ характеромъ, збивають тільки зъ пуття хлопцівъ!... що у Ейському, хочъ и мєншъ бóде приходящихъ козáцькихъ дітєй, затє — пансіонерівъ вчити удóбніше... и всяке такє... Попечитель—дáльшъ, а відти—повелінне,—та й діло у шáнци!...

Гимназія одкрита—для Чорноморцівъ и найменована—Катериндарською; Катериндарь стоить по-середъ Війська; живуть у ємó—самі Чорноморці; зъ стáницъ ко́жнóму приходитця, по кільки разівъ у рікъ, зїздити сюді—то на ярмарокъ, то по слóжбі, то у присудственне місто яке, бо всі вони туть;—а гимназії, бачъ, невдóбно!... Ейський городокъ постановівъ князь Воронцовъ, біля Азовського моря, у-кінці Чорноморії, та пильнючи за *торговлю*, й прикликавъ туди охóтниківъ иногородньихъ; давъ їмъ різні вільготи и

наказавъ, первимъ діломъ, будувать кам'янні хати.—Насипало туди усякого люду — більшъ безпашпортнихъ, — почали строїтьця, вивели кам'янні лавки, та тільки у тихъ лавкахъ увесь капіталь—кремінці, а хати, більшъ, недостроєні. Волоцюгамъ нічого робити тамъ, — такъ вони частенько грабують на дорозі а инді штрикають и ножакою у рѣбра добрихъ людей;—оттамъ гимназії удобно!... То нічого—що туди мало хто й їздить зъ насъ; що воно-бъ, здається, лучше повірити хлопця—коли я живу де у станиці—своєму жъ таки братчикові екатериндарцеві, а ніжъ у волоцюги наймати, для ёго, кватірю—хочъ може й *примірз* бувъ би добрий—всѣ-жъ тамъ, мабуть, вдобніше, бо г. Р—му такъ завгодно!—Вінъ йкось, казавъ мені: «я 7-мъ лѣтъ просивъ, бился, чтобы построили зданіе для гимназії, недобился этого,—и нахожу, что лучше помѣстить её въ Ейскѣ: тамъ есть, для этого, домъ!...» Може воно й такъ,—не знаю.—Справді, чудно: изъ військового капіталу, кинули 100 тисячъ зъ хвостомъ на пікѣмний *пароходъ*, а гимназії нінавіщо вістроїти!... Та й того таки впять незнаю,—може той пароходъ, якъ би пішовъ по Кубані, та звістивъ насъ за цивілізацію, то й зробивъ би що путне... Може, тая цивілізація й прибігла бъ зъ нимъ, та й ухопилася-бъ усе строїти та ўлиці сушити,—Богъ ёго святий знає!...—Шкода тільки, що бідний пароходъ протягли козакі, на бичовкахъ, уздовшъ Кубані, разивъ зó-три — та й годі: більшъ ми ёго й небачили.—Теперь, кажуть, узався, за пароходство по Кубані, якійсь г. Н. та такъ-же хоче *дешево* за тѣ, зъ Війська, що не ймѣшь віри—троха чи не за-дарма! —

Отто жъ ще за ту Гимназію: якъ проїздивъ, у насъ, Государь, такъ и звелівъ вернути єї назадъ, у Екатериндаръ, и соборъ новий, кам'янный, звелівъ кончити, а то вінъ, Богъ зна зъ якого часу, стоїть собі тільки-тільки-що виведенний. Ото, постомъ великимъ, приносять, якось, до мене, зъ поліції, повістку: «Его превосходительство проситъ г.г. дворянъ екатеринодарскихъ пожаловать въ домъ, назначенный для дворянскихъ собраний,—гдѣ имѣть посовѣтоваться съ ними о весьма важномъ дѣлѣ...» здається, такъ писано... Читajući тѣ, я ажъ перехрестивсь!... Слава тобі, Боже!... Теперъ изъ нами не соромлятьця балакати объ общімъ ділі!...—велике спасібі, за тѣ его превосходительству!... Якъ зібрались, на другий день, до-гурту, поліцмейстеръ и обявивъ, що генераль знайшовъ уже трóхи грóшей на тѣ, що бъ расплатитися зъ кунцемъ, у которого контракували хату, у Ейському, для гимназії, а чого недостає—ви, мовлявъ, покло-

почітця й зберіть,—бо хутенько треба-бъ було вже й переводити гимназію назадь—до-дому. — Усякому чути се було радісно,—тільки подай Боже, що бъ якъ вернитця, до насъ, гимназія,—*небѣли* вже хлопцівъ *різками*, бо я знаю чоловіка зо три такихъ, котрі вчились добре, зъ охотою, й голови въ нихъ непорожні, та кинули книжкѣ й посідали на коней, якъ одлупцювали їхъ разівъ по-два,—за діло й безъ діла!—хай ёму злігодні!—Кажуть:—То не гимназія, а салдацька рота!... Борони Боже хлопця, та ще нашого, упрямого, силувати паліччамъ!—

Кажуть, одведено вже й місце, де строїтимуть гимназію, та жалко, коли правда, що місце те въ кінці города, а не посередені,—не коло нового собору, відкіль би, здаётця, треба й починати усякі постройкы,—нехай Бігъ помагає!...

Стецько Шарапъ.

ИЗЪ Г. БЕНДЕРЪ (Бессарабской области).

(6 іюня 1862).

Въ прошедшую недѣлю, во всей Бессарабіи Молдаване праздновали Дни Русалокъ (Зізеле Русалилоръ). Сколько я ни спрашивалъ о поводахъ этого празднованія, никто не могъ мнѣ объяснить, а говорятъ только, что издавна такъ ведется, что Великоруссы и Малоруссы празднуютъ, въ эту недѣлю, девятый четвергъ, считая съ страстного, а Молдаване всю недѣлю празднуютъ для Русалокъ. Впрочемъ, нѣкоторые исключаютъ среду и пятницу. Такимъ-образомъ, въ эту недѣлю празднуютъ воскресенье и вторникъ Сочествіе Св. Духа; потомъ четвергъ, вѣроятно какъ девятый, и субботу, какъ день поминальный. Въ день Преполовенія, когда Молдаване празднуютъ «свердлеле русалилоръ» (т. е. въ избавленіе отъ мученій русалками), они обыкновенно собираютъ на полѣ полынь и посыпаютъ ею,—подобно какъ въ день Сочествія Св. Духа травую,—полы, кровати,

увѣшиваютъ стѣны въ защиту отъ русалокъ, а во время празднованія дней русалокъ, во всю недѣлю послѣ Сомествія Св. Духа, Молдаване носятъ эту полынь за кушаками, за пазухой, на картузахъ, а дѣвушки и на головахъ въ волосахъ.

2-го іюня, у насъ, въ Бендерахъ, былъ педагогическій совѣтъ, для котораго были приглашены и лица, начальствующія въ городѣ и уѣздѣ. Дѣло шло объ открытіи, при здѣшнемъ уѣздномъ училищѣ, послѣобѣденныхъ классовъ для дѣвочекъ отъ 8 до 13 лѣтъ, съ курсомъ женскихъ училищъ *второго* разряда, — вслѣдствіе предложенія начальства одесскаго учебнаго округа. Педагогическій совѣтъ здѣшняго училища составилъ слѣдующее предположеніе: 1) въ женскомъ училищѣ преподавать законъ Божій, русскую грамматику, русскую исторію и географію въ краткомъ объемѣ, первыя четыре правила ариметики надъ простыми и именванными числами, и чистописаніе. На первыхъ порахъ предположено ограничиться самыми скромными (?) размѣрами для начатія этого курса, въ томъ предположеніи, что дѣло, которое само говоритъ за себя, по мѣрѣ возрастающей потребности, неминуемо должно будетъ постепенно развиваться болѣе и болѣе; 2) мѣсто преподаванія — домъ уѣзднаго училища; 3) для занятій послѣ обѣда назначить два часовыхъ урока; при этомъ, смотря по числу ученицъ, возрасту и познаніямъ ихъ, онѣ (?) могутъ быть раздѣлены на два класса и учителя могутъ мѣняться, чрезъ-что въ каждый день могутъ быть преподаваемы дѣвочкамъ всѣ *четыре основные* (?) предмета, по два въ каждомъ классѣ. При такомъ порядкѣ, преподаваніе шло бы путемъ правильнымъ (?) и безостановочнымъ; — время урока — часъ — очень достаточно для занятія однимъ предметомъ и не утомительно для дѣвочекъ; — 3) вознагражденіе учителямъ и издержки на отопленіе должны производиться изъ пожертвованій общества, а если оно не будетъ въ состояніи найти источниковъ для вознагражденія учителей, то за ученіе будетъ взыматься самая умеренная плата съ родителей ученицъ, — причѣмъ бѣднѣйшія могли бы быть совершенно освобождены отъ платы за ученіе; и 4) для занятія руководіемъ предоставить обществу (?) пригласить наставницу по условію.

Гг. городничій, градской голова, при участіи г. судьи, по званію предводителя дворянства, указывали городскому обществу на пользу этого учрежденія и говорили о необходимости изыскать денежныя средства къ осуществленію столь благотворнаго дѣла. Если только городское общество, разумѣя подъ нимъ мѣщанъ и купцовъ, не исключая и Евреевъ, пойметъ важность этого учрежденія, то нѣтъ сомнѣнія, что нашъ городъ будетъ наконецъ имѣть женскую школу, въ которой онъ такъ нуждается. Но мало, кажется, надежды, потому-что здѣсьвообще всякія общепольныя дѣла нелегко принимаются.—Впрочемъ, посмотримъ, что будетъ; вся надежда къ осуществленію этого предмета возлагается на мѣстное начальство,—какъ оно сѣумѣетъ убѣдить и объяснить дѣло. Но вотъ препятствіе не-малое. По требованію начальства одесскаго округа, назначены для обученія дѣвочекъ послѣобѣденныя часы, а училище предлагается для этого свои классныя комнаты. Между-тѣмъ, въ уѣздномъ училищѣ мальчики обучаются съ 8 до 2-хъ часовъ, слѣдовательно для дѣвочекъ остается время послѣ 2-хъ часовъ. Въ лѣтнее время еще бы ничего, исключая жаркихъ мѣсяцевъ; но въ осеннее и зимнее время, когда онѣ болѣе свободны, это время неудобно для хожденія въ классы; да, притомъ, дочери мѣщанъ нашего города и въ весеннее и въ лѣтнее время заняты то въ садахъ, то полевыми работами, что составляетъ преимущественное занятіе здѣшнихъ мѣщанъ; купцы здѣшніе большею-частью Евреи; конечно, нельзя думать, чтобы они отказались посылать и своихъ дѣтей въ женскіе классы.

Желательно, чтобы женское училище было учреждено на такихъ же началахъ, какъ и мужское уѣздное училище, съ особеннымъ помѣщеніемъ и съ особою смотрительницею, которая бы имѣла за дѣтьми постоянный надзоръ, и чтобы ученіе происходило также и по утрамъ. Это, впрочемъ, будетъ зависеть отъ средствъ, какія предложить городское общество, и отъ-того, съ какимъ рвеніемъ общество возьмется за устройство женскаго училища. Во всякомъ случаѣ, полагаю, что если ужъ учреждать женское училище, то учреждать по болѣе-обширному плану, чѣмъ предположено въ опредѣленіи педагогическаго совѣта. Думаю, что для дѣвушки всякаго званія мало одного поверхностнаго знакомства съ св. исторіею, исторіею русскаго государства и первыми 4-мя правилами арифметики, для того, чтобы эта дѣвушка сдѣлалась современемъ истинно—образованною матерью, доброю женою и домовитою хозяйкой. Необходимо нравственное образованіе—образованіе ума, сердца и характера, а этого нельзя достиг-

нуть сучасності зовнішнім, механічним навчанням. Странно, що в означенні педагогічної ради мають вигляд дівчаток, уже навчених грамоті... Хто буде навчати їх сперва грамоті, а єсть ли тепер між міщанськими дівчатками грамотні?—на це раду не звертали належного уваги.

Воскресна школа при училищі, в яку прошедшого року записалося 62 чоловік, тепер совершенно в бездіяльності.—Слух носився, що яка-то баба розпросторила молву, будто хто навчається, в цій школі того візьмуть в солдати. Надо знати, що звідси ніхто рекрутської повинності не, по тому, ця молва сильно піддїєствовала на учеників. Розпорядитель школи мнє розказував, що недавно прийшов в школу один молодий пареня, полуграмотний, и виявив бажання навчатися. Його брали з задоволенням, но він ни за що не хотів виявити своєї фамиліи и бути записаним в книгу приходять, и только по переконливим просябам розпорядителя виявив йому, *по секрету*, що він не хоче поступати *в москалі*; з цим ушел, и більше не показувався. Оце вам и баба!... Говорять, її арештували; но сбившая з толку молва уже пушена

Константин Жадановъ.

ІЗЪ СКВИРСЬКОГО ПОВІТУ (КИІВСЬКОІ ГУБ.)

13 Червця 1862 р.

Тождь-то, добродію, мови тепер між простим людом про волю, мови такої, що, як-то кажуть, и в мішок її не забрати!.. Власне ні про що більш люди не балакають, як про волю та про волю. Бувало, коли зійшлися люди, от би там на панцині, чи коло церкви, чи так де на роботі, чи там учта де яка буде, обідь, — оце де люди зійдуться, то сказано між людьми — без мови не буде. Аж як и овечки у-гурті и овечки не вмовчать, — мекають; атождь то чоловік у громаді щоб мовчав! Бувало, коли громада то й рада, и про що, думаєте, люди найбільш люблять говорити? Найбільш ото

бувало говорять про господарство, про урожай, худобу: найбільш хазайські речі почуйте у громаді... А теперъ-отъ не те вже. Наші хлібороби уже якъ не ті стали: господарувати вони й теперъ, хвалити Бога, не покинули, господарують вони й теперъ, али беседувати про господарство щось імъ отпала охота, теперъ ото про волю, кажу, беседують—не—набеседуютця. Ажъ дивно, чуїте, якось сь цѣго. Таки-такъ що тільки й чути що про волю та й про волю!.. Нівроку нашимъ людямъ: це у нихъ такъ само йдетця, якъ у жидівъ. Жиди—люде балакливі, герготати, стомать їхъ невзявъ, люблять, и все про гроши; у жиди нема більшъ и мови, якъ про гроши. Отакъ теперъ и наші люде—все про ідно говорять: якъ ті жиди про гроши, такъ вони—про волю свою. Це виходить на тее, якъ приказують наші родичі—москалі: «что у кого болитъ, тотъ о томъ и говоритъ.»

Али думайте, добродію, добра багато виходить зъ теї великої мови?.. Де вамъ! тільки й всѣго, що чоловікъ язика добре набѣе!.. Дежъ вона буде користна тая мова, коли всякий говорить и самъ знає, що чортъ-знає-що говорить; всякий говорить и самъ перший своєму слову невірить. Це будуть говорити, говорити, и закінчать... якъ би ви думали? Найбільш—найбільш всяка рада такий має кінець: »щось воно буде, щось воно буде?!. Такъ воно не буде якъ е, не буде; воно до чогось прийде! Ото-но що ми не знаємъ нічого, ото но горе, а воно щось е, е воно щось, та ми не знаємо... Не що вже робити, тра побідувати!..« И всі приговорують: »тра, тра!« И то зітхнуть всі и розійдуться.

Отъ вамъ и мова! отъ вамъ по всі раді! И якъ чоловікъ починавъ мову и якъ скінчивъ її, то думка у нѣго якъ була, такъ и зосталась іднакова; щобъ такъ у чоловіка знаття прибуло хоця й на волосину, то ні. Це те саме зъ мовою, якъ сь піснєю часомъ буває, коли співає багато людей та у іденъ голосъ. Уже якъ у іденъ голосъ всімъ співати, то лучче покинути; бо хотъ співай, хотъ ні, все ідно: ладу не буде. Що то й за пісня, що співаки, нівроку імъ, або вищать якъ ті мухи, що позавязіають у паутині, або зновъ гудуть, якъ жуки ввечері... Отакъ само и зъ народомъ у насъ: кільки людей, кільки голівъ, и всі на іденъ ладъ говорять. Нема такъ, щобъ той одъ себе словце, друге, той одъ себе, той зновъ—свое: вонобъ щось и вийшло. Ато іденъ не знає, що до чого йдетця, другий не знає, всі говорять, и все якось не до діла. А врешті Богъ ёго знає, може воно такъ оно здаетця.

Ну, менше сь тимъ; якъ говорять люде про волю то говорять; нехай тимъ часомъ наговорятця хочай. Али отъ—що, добродію, люде балакають всячину про волю, а щобъ »Положеніє« читати, то цёго нема... Якъ роздали »Положеніє«, такъ воно и спочиває чистеньке у волості, чи тамъ де: нема такихъ охотниківъ щобъ ёму настирались. Слухати навить не люблять, якъ станешъ говорити, часомъ, про те що пишеться у »Положеніі.« Якось, чуїте, ажъ дивно трохи. Ажи візьмімо ми наприкладъ такъ. Оце я поповичъ; міні пагано жити на світі; и вийшлабъ книжка така, що дає добро и волю поповичамъ. То, здається, неживий би я бувъ, а доставъ—би ту спасенну книгу, и вже хотъ нехай тамъ каміння летить зъ неба, а вже прочитавъ би я ту книгу, ту свою волю, своє добро... А люде—ні. Нехай-то тамъ-тамъ того року и не було добре кому читати, и таки трохи страшно було читати. Знаїте, чоловікъ послухає, що ви ёму читаїте, и щось вінъ чувъ, щось вінъ самъ прикладе и говорить про »Положеніє«, про свою волю, ниначе про свій сонъ... а тутъ и до біди недалеко. Чоловікъ чувъ, не можна не заговорити про тее що чувъ; а заговорить,—кажуть, не до діла; и виновать,—біда, судъ... То це перше такъ було; теперъ ніби то вільніше за цее: вже люде говорять, и говорять голосно, и, хвалити Бога, нічого, а проте—»Положеніє« все—таки нечитане лежить. И такъ здається, нехутко ёго прочитають у насъ.

Ну, не читає народъ положення, не читає, менше сь тимъ, али, кажіть, звіткіль то це йде, що переиначують и дуже навить переиначують наші люде чужі слова? До того діло доходить, що говорити въ панському селі сь бувшими паньскими підданими—говорити страшно. Тутъ, недалечко—таки одъ насъ, такожъ грамотний поговоривъ зъ людьми, прочитавъ їмъ де—що, такъ бувъ у таке вскочивъ, що на силу виборсався. Цей грамотний то таки мужикъ, и читавъ вінъ свої таки громаді той листъ, що напечатано у ёму слово гражданського Київського губернатора. Въ тому листі стоїть таке: що, пише, »не вірте тимъ, котрі дурять васъ, що усадьби будуть вамъ даровани.« Такъ люде взяли собі та й пропустили словце »дурять«, и потімъ почали говорити, що їмъ читано що »садиба людямъ даруїтця.« Богъ давъ, безъ біди обійшлося, но той грамотний чоловікъ трохи налякався. Якось таки не втерпівъ и виговорувавъ той грамотний за цю штуку громаді. »Вп, каже, люде, якъ я бачу, не боїтесь робити зъ своєї губи холяву: чи чули що, чи не чули, кажете—чули. Зъ цёго, знаїте, що вийде? Отакъ разъ оббрешете безневинно чоловіка, другий,—и дійдетця

до того, що добрі люде покинуть зъ нами говорити. Намъ десь якъ не збрехати, то ажъ нудно, ажъ ніяково... Оттакъ той чоловікъ грамiтний цвікавъ громаду и міні щось здаєця, чи не мавъ по цей чоловікъ раціі... Послі той чоловікъ грамiтний говорить міні: »отъ бачили лихo, це воно тее лихo; ще теперъ страшно! Бачъ, що сказали: садиба даруїтця! Отъ я й невиненъ, али хтось то буде розбирати діло. То зъ мене будуть шкуру дерти; а вінъ ото піде, та ляже спати, тілко й всього, що скаже: »а, диви! якъ калічать чоловіка.« Нічого, добре й це...»

А на своє началство, люде добрі, просто якъ собака на палицю. »Оце, каже, началство! чи цежъ началство? Яке це вчорта началство; еть, панські та попівські та жидивські попихачи.« Або зновъ: »де ви бачили, щобъ свита свити боялась...« У нашому селі волость зроблена; волостний, чи якъ на нєго люде кажуть, »гласний,« волостний часомъ то й погримає на кого. Знаїте, люде, гурть, всякого панькати не можна; якъ яке ледащо буде, тра на нєго и посваритись. Та що посваритись! випадє такъ, що й не радъ, а тра кия вь руки брати... То оце скоро голова посваритця, люде такъ и почнуть на єго гавкати: »гляди но, гляди! рукамъ волі не давай, придержуй язика на привязі; онъ уже вь Сквирі носить голова воду...« Цебъ то лякають голову судомъ та турмою, бо, Сквиря, бачите, наше повітове місто...

Я знаю, щобъ такъ нашимъ людамъ найвисше—найвисше началство, тобъ воно такъ... Найвисшому панові добре, кажуть, и коритись; бо то вже чоловікъ знає, що то панъ. А що вже полупанківъ, народъ, не то що недолюблює, а й духу їхъ не терпить!.. Али щожъ? Великі пани у нашому молодому народі, якъ ті великі деревья у молодому лісі, дуже рідкі. Тобъ то добре, щобъ народъ любивъ коритись не найвисшому панові, а найвисшому закомові. Нічого робить: підождімъ, можи коли й це буде.

За писарівъ у волостяхъ, тутъ у нашому кутку, більшъ того що все ляхи. Отъ у наші волості за писара шляхтичъ, панъ Гулѣвичъ; и такъ де по почуїшъ, то все шляхта, панове: то панъ такий, а то такий, а все пани. Мужика, або поповичівъ, щобъ такъ писарували—нечутно. Навить де хто и правувавсь зъ поповичівъ на писара, такъ перешкожають.... А шляхті можна. Не знати, щобъ то значило?

Отъ, добродію, якъ то у світі Богъ давъ: що, каже, посій, те й уродить; яке насіння, таке й коріння. Бачите, ще за панівъ, то бува-

ло по ярмаркахъ вибирають «ярмаркове». Оце по хто виіде на ярмарокъ, виіде щобъ продати тамъ що небудь, то повиненъ або зъ свого товару, або грішми дати «ярмаркове». И то соцький, тисячний, десятники, бувало, ходять по ярмарку и вибирають тую ярмаркову дачу. На самъ-перідь йде тисячний и бере «ярмаркове»; тисячний оце вибравъ, починає за нимъ ходити соцький—тра дати и ёму; за соцькимъ йдуть десятники. Ці вже на останні ходять, то такъ якъ зірвуть що, то добре, а не зірвуть, то й обійдетця. Такъ перше, за панівъ ще то, поліція вибирала «ярмаркове», а теперъ вибирає волость.

Бачте, не той, то той, а все хтось бере. Бувало, якъ оце почнуть вибирати «ярмаркове», то, звісно, нікому не хочетця дурно оддавати, то що буде крику, що буде злику! таке зробитця на ярмарку що біда та й годі. Ну, нехайже це було за панівъ; теперъ же волость людська, ярмарокъ людський, самому у себе не годилось би брати, а проте—нічого не помагає: беруть. Я й кажу, добродію: яке нашіня, таке и коріння.

Вони то кажуть волостні, що це вони вибирають не для себе, а на потрібку громадську. Мовляли вони, приіде у волость розсильний, чи судовий, чи будлі хто нахопитця, хоть не всякого, хоць біднішихъ тра прийняти. Тра похарчувати чоловіка, тра й скотині ёго щось дати їсти, то все тра: а дежъ ёго взяти? громада на це діло нічого не дає... Воно то якъ такъ, то нічого, али тутъ міні чоловікъ розказувавъ, що, каже, не харчують вони нікого у волости. «Ярмаркове» що виберуть, то все те імъ остаетця, а буде до волості який чужий чоловікъ, то одводять ёго на село харчуватись. Каже, отъ до мене першого приводили розсильного, то давъ коневі снопа вивсяного, а чоловіка повівъ у хату: вінъ у мене и вечеравъ и ночувавъ, а въ ранці поснідавъ и поїхавъ... То воно говоритця що «ярмаркове» йде на потрібку громадську, али тимъ часомъ діло йде иначе.

Воно правда, не бо'знає що тамъ вони и виберуть, на тому ярмарку, того ярмаркового,—якъ кіть наплакавъ. Знайте, які наші ярмарки, що вінъ тамъ найде хоць-би на тому ярмарку?! Таки ще якъ літомъ, туди підъ осінь, та буде рікъ такий, що грушки уродять, овочъ всяка, то вже коли схоче, то хоць гнилиць попоїсть: дадуть, не будуть жалувати. Підъ осінь хоць гнилиці таки є на ярмарку. А що иншимъ такъ часомъ, підъ-весну, на про-весні, то ярмарки наші пустісіньки. Етъ, тамъ жидови трохи буде, собакъ досить, та тамъ жидівка яка виіде зъ тимъ то крамомъ, калії якоїсь вивезе, мила накришить ку-

сочками—жінки купують по два гроші кусочок, та тамъ креміння буде, та ще сало тамъ—ото й ярмарокъ: чимъ тутъ поживитись. Ще правда, ярмарокъ не буде безъ старцівъ: завше їх коло оренди зъ цівкони сидить,—али зъ старця що взяти?...

А почнуть оце те ярмаркове вибирати, то просто горе й сміхъ разомъ. Нігде вони не виберуть того ярмаркового щобъ такъ, якъ то кажуть, лихо тихо... Коло кожного воза тра попосваритись; инший дасць за два гроші, а вилає за десять, и вже соцький мусить мовчати. Такий, бачте, законъ, щобъ сваритись та лаятись, якъ дається «ярмаркове». Инший то й каже навіть: чорти ёго маму побирай! вже оце дати мушу; коли не дамъ, то видеруть; то вже дати тра, али жъ хоць пополаюсь. Али ще таки якъ ходять помежъ возами, то тутъ ще не дуже змагаютьця люде; отъ якъ дійдеця до седухъ, що повивозять на ярмарокъ страву: оттутъ тра подивитись, отъ дакъ такъ... А, що тутъ буває, несказати! Седухи тні по тіхъ ярмаркахъ пороспаскужуютьця; тею торгівлею осатаіне чоловікъ такъ, що навіть не ходи коло ёго близько. Соцький йде до перепічаёкъ, то бере палицю добру въ руки, бо то підступити сюди — шось значить. Це соцький бере палицю въ руки, мішка порожнёго на плечи, чоловіка двохъ десятниківъ, и то узброятця, тоді—до седухъ. То це вони сидять радамі, передъ ними горшки зъ стравою, зъ мясомъ, книші на кунахъ; це соцький до першої підступить, то оце й почнеця шарварокъ. А шо вже вони тутъ виробляють,—ажъ вищать, ажъ пінять, ажъ місця підъ собою не найдуть! А найгіршъ, якъ котрі або горшка перевернуть, або палицею яку потягне. Вже шо тутъ соцькому достається, то не хтівъ би я того ярмаркового: чи дадуть що чи ні, а коло тушею ёго обмастять, що чоловікъ ажъ білий стане, юшкою ёго обмочать. чоловікъ обгидитця; а лайки, а бійки, біда іднимъ словомъ!

А найсмійніше, нехай Богъ простить, буває зъ старцівъ. Тутъ де седухи, то й старці тутъ садовлятьця. Бо, знайте, тутъ оренда, тутъ и страва всяка, тутъ ще, якъ у насъ, то й сидить мазуръ зъ хрестиками изъ Ченстоховскої гори, то тутъ буває завше миру—миру, а старцямъ—ото саме лучче місце; вони ото й посаджають. То, знайте, миръ якъ у котлі кипить, а старці сидять собі и все свого Лазара пускають підъ небо: черезъ той гоготь та рейвахъ тільки разъ-поразъ чути, якъ инший старчикъ виводить: »полетівъ Лазаръ підъ небесами.« То оце старець вивівъ свого Лазара підъ саме небо, пустивъ ёго, летить уже Лазаръ; тільки знайте старець роспечне Лазара,

то — гляди — и зніметца сварка седухъ зъ соцькимъ, — то старецъ и затихне, — думає що тамъ не-знати-що зробилось: — то оце старецъ вмовкъ, а Лазарь, що зібрався летіти підъ небесами, зъ неба шелепъ на землю. Такъ попоходять старці по ярмаркахъ, то Лазареві тому чисто боки обібьють: падає сердечний зъ неба до самої землі.

Чи не пора скінчити вже оцей листъ? уперше трапляйтця писати до васъ, добродію: такъ незнати ще, чи вподобаєте мою мову? (*).

ІЗЪ БОРИСПОЛЯ.

II (**).

(10 іюня 1862 г.)

Конецъ весни въ нашємъ мѣстечкѣ прошелъ не совсѣмъ благополучно. Саперы, пріятно прозимовавшіє у насъ, должны были выступить на лѣто въ Кієвъ въ свои лѣтнія бараки.

На площади Борисполя, въ день выхода, собралось около 50 особъ женскаго пола (были дівчата и молодіці). И тутъ то происходила печальная картина прощанія съ возлюбленными. *Частовались, цілювались и плакали;* конечно плакали только женщины. Храбрые воины, съ римскимъ величіємъ духа, сохраняли приличное своему сану хладнокровіє. Да имъ то не о чемъ было и плакать.

Ударилъ барабанъ — и воинство выступило. Женщины, не будучи въ силахъ перенести разлуки съ милыми сердцу, последовали за ними разными путями, чтобы избѣжать погони. Но увъ! сельскіє урядники съ дрекольями воротили романтическихъ бѣглянокъ и привели въ волостное правленіє, гдѣ героини были высѣчены въ присутствіи родителей и мужей. Нѣкоторые родители просили сѣчь побольше.

Вотъ какое происшествіє случилось въ богоспасаємомъ мѣстѣ Борисполь!

Солдатики обѣщали многимъ жениться, даже у нѣкоторыхъ побрали

(*) Мы дуже вподобали вашу широко-народню мову. Ред.

(**) См. Основу, октябрь 1861 года.

рушники; но войдя въ интимныя отношенія, отложили женитьбу до будущаго прихода своего на-зимовлю. Увидимъ многіе ли изъ нихъ женятся. Вѣриѣ, что многіе изъ высѣченныхъ и невысѣченныхъ останутся обманутыми.

Наше мѣстечко освобождено отъ постоянныхъ постоевъ, но по какому-то странному стеченію обстоятельствъ постоя у насъ постоянны.

Прежде каждое лѣто стояли у насъ жандармы и дотого освоились, что привыкли считать наше мѣстечко своею кладовою: знали гдѣ и что лежитъ. Когда они вышли, народъ выражался: *тільки й свѣтъ для насъ свинувъ, якъ жандари вийшли*.

Теперь саперы избрали наше мѣстечко для своихъ зимнихъ постоевъ. Саперные солдатики цивилизованнѣе жандармовъ. Они не настолько уменьшаютъ имущественныя средства нашихъ крестьянъ, какъ жандармы; но зато женскій полъ отъ нихъ въ большой опасности.

Не можемъ не упомянуть при этомъ, что земскіе сборы значительно страдаютъ отъ этихъ постоевъ. Вотъ хоть бы и эту зиму за лазаретъ, въ которомъ помѣщалось 40 человекъ, заплачено было 600 рублей. Въѣдъ и въ Петербургъ за эту сумму можно бы найти удобное помѣщеніе для такого количества больныхъ. Господинъ, въ домъ котораго лазаретъ помѣщается уже около 20 лѣтъ, получаетъ ежегодно подобныя суммы съ земскихъ сборовъ. Въ эту зиму еще два изъ здѣшнихъ домовладѣльцевъ предлагали свои дома для лазарета, одинъ за 390 руб. а другой за 250 рублей, но ихъ дома были признаны почему-то неудобными. Этотъ фактъ доказываетъ, насколько интересуется дворянъ то, какъ тратятся земскіе сборы. Въ теченіи 20 лѣтъ они не могли устроить такъ, чтобы поменьше расходовать на наемъ лазарета въ Борисполѣ.

Лучше бы было построить на счетъ земскихъ сборовъ въ Борисполѣ домъ для лазарета или предложить Бориспольскимъ домовладѣльцамъ, желающимъ отдать свои дома подъ лазаретъ, приспособить ихъ къ требуемымъ для лазарета условіямъ, указавъ на эти условія.

Вообще не мѣшало бы дворянамъ посерьезнѣе подумать объ устройствѣ и расходованіи земскихъ сборовъ, тѣмъ болѣе, что имъ предоставлено право представить свои соображенія по этому предмету.

Перейдемъ теперь къ отряднымъ явленіямъ. Помѣщица Александра Ивановна Ремерсъ подарила своимъ крестьянамъ по десятинѣ на душу, включая въ надѣлъ и усадьбы. Ея имѣнье находится въ Остерскомъ

и Переяславскомъ уѣздахъ, слѣдовательно ея даръ по Остерскому уѣзду, гдѣ высшій душевой надѣлъ 4 десятины, составляетъ четвертую, а по Переяславскому, гдѣ высшій душевой надѣлъ $2\frac{3}{4}$ десятины, составляетъ $\frac{4}{11}$ или нѣсколько больше третьей части высшаго душеваго надѣла. Надо замѣтить, что земли ея деревни Александровки по Остерскому уѣзду одинаковаго качества съ землями Бориспольскими Переяславскаго уѣзда.

Подарено ею 26 десятинъ 819 сажень усадебной и 120 десятин. 1758 сажень пахатной, куда входятъ подаренныя ею 3 десятины, для общественныхъ построекъ, какъ-то: школы, богадѣльни и пр. Слѣдовательно подарено ею всего 147 десят. 177 саж. на 62 двора, что составляетъ на дворъ по 2 десятины и 893 сажня.—Кромѣ того, она освободила своихъ крестьянъ отъ всякихъ повинностей еще съ Свѣтлаго праздника, хотя данная на землю еще до сихъ поръ не получена крестьянами. Также подарила имъ скопщину съ яроваго хлѣба, которая придется ей съ полей, взятыхъ ея крестьянами съ копы въ этомъ году.

Обученіе грамотѣ въ училищѣ вѣдомства государственныхъ имуществъ въ нашемъ мѣстечкѣ идетъ довольно успѣшно, благодаря умѣнію и усердію къ дѣлу преподавателя училища, отца Діакона Здорова.

Спѣшу сообщить также, что разрѣшеніе учредить ежедневную школу для первоначальнаго обученія получено мною въ концѣ великаго поста.

Что же касается до помѣщенія воскресной школы въ общественномъ училищѣ—то господинъ управляющій палатою государственныхъ имуществъ на мою вторичную просьбу отвѣчалъ, что не можетъ разрѣшнть помѣщать воскресную школу въ общественномъ училищѣ, прежде получения мною разрѣшенія дирекціи на открытіе школы. Получивъ разрѣшеніе отъ дирекціи, я въ тотъ же день обратился въ третій разъ съ просьбою къ г-ну управляющему палатою государственныхъ имуществъ; но до сихъ поръ нѣтъ никакого отвѣта.

Въ-заключеніе, еще разъ обращаюсь къ просвѣщеннымъ Украинцамъ помочь деньгами для постройки школы въ Борисполѣ. Для этого необходимо 200 руб. А что школа необходима въ нашемъ мѣстечкѣ, объ этомъ, кажется, не можетъ быть и рѣчи. Прибавлю только, что меня часто спрашиваютъ: *а що, чи буде школа? чи скоро буде?*

П. П. Чубинскій.

ИЗЪ ПЕРЕЯСЛОВА.

(12 іюня 1862 года.)

Самое лучшее зданіе въ городѣ Переясловѣ, какъ и во всякомъ другомъ уѣздномъ городѣ, острогъ. Но надобно замѣтить, что въ этомъ городѣ новый острогъ чрезвычайно - вмѣстительнаго свойства. Одинъ помѣщикъ объяснялъ мнѣ это тѣмъ, что имѣлось въ виду, что послѣ дарованія крестьянамъ свободы, мужики сейчасъ же обнаружатъ свою мужицкую подлость, что мужикъ тогда только хорошъ, когда его держать въ ежовыкъ рукавицахъ, а дай ему волю — онъ пошелъ воровать, бунтовать. Такъ объяснялъ мнѣ вмѣстительность острога философъ мѣстный. Но вотъ въ чемъ особенность Переяслова. Вы встрѣтите тамъ нѣсколько построекъ съ земляными крышами, на которыхъ произрастаетъ бурьянъ. Частые пожары побудили жителей къ устройству подобныхъ крышъ. Теперь въ Переясловѣ пожары почти ежедневны. Жители города какъ бы въ осадномъ положеніи.

На-дняхъ случилось такого рода происшествіе: Инспектору духовныхъ училищъ была подброшена записка, что его подожгутъ за жестокое обращеніе съ учениками. Подбросившаго открыли, и теперь наряжена слѣдственная коммисія. Бѣдняга, конечно, не имѣлъ въ виду поджечь; а хотѣлъ только, пользуясь обстоятельствами, пригрозить инспектору, безцеремонно обращающемуся съ кожами воспитанниковъ. Этотъ фактъ былъ причиною того, что жители города подозрѣваютъ въ поджогѣ семинаристовъ (*), а семинаристы, прежде самые усердные дѣатели на пожарахъ, теперь остаются равнодушными зрителями, не помогаютъ погибающимъ, считая себя оскорбленными. Пожарная команда дѣйствуетъ съ замѣчательною для уѣзднаго города исправностью, а мѣщане показываютъ просто чудеса рѣшимости. Одно племя израильское, собравшись огромными массами, обнаруживаетъ свою дѣатель-

(*) Слѣдующій фактъ показываетъ, какъ велика подозрительность жителей города. Одинъ студентъ, бывшій короткое время въ Переясловѣ, срисовывалъ церковь, стоящую на мѣстѣ той, въ которой присягалъ Хмельницкій со Старшиною. Заявившись своимъ дѣломъ, онъ не замѣтилъ, что вокругъ него собралась толпа мѣщанъ. Окончивъ работу, онъ хотѣлъ уходить, но его не пустили. Явившійся вскорѣ солдатъ пригласилъ его къ инвалидному пачальнику, который, конечно, отпустилъ его съ извиненіемъ.

ность въ одномъ *гамль*. Впрочемъ, многочисленное чиновничество тоже только созерцаетъ. А дѣйствительно, при страшномъ однообразіи жизни, состоящемъ для нихъ въ писаніи и питаніи, пожаръ все-таки развлеченіе.

Носятся слухи, что семинарія, по неудобству помѣщенія, будетъ переведена въ Полтаву. Дѣйствительно, помѣщеніе крайне-неудобно; комнаты, въ которыхъ помѣщаются классы, можно скорѣе назвать сараями: зимою въ шинеляхъ зябнуть.

Жители Переяслова крайне соболѣзнуютъ о перемѣщеніи семинаріи въ Полтаву. Мѣщане исключительно питались семинаристами: семинаристамъ доставляли родители провизію, которая питала какъ ихъ, такъ и хозяевъ. Такимъ образомъ мѣщане, не занимаясь рѣшительно ни какимъ ремесломъ, могли жить припѣваючи. Соболѣзнуютъ также портные, сапожники, табачные фабриканты. Общества въ Переясловѣ нѣтъ. Мелкое чиновничество особо, крупное особо, учителя семинаріи особо, учитель уѣзднаго училища особо. — Единственное развлеченіе для большинства,—картежъ, и только воинство оживляетъ градъ Переясловъ.

Саперы, уходя, дали пышный балъ дворянамъ, дворяне саперамъ. Исправникъ тоже давалъ ширь.

Второго мая, впрочемъ, ежегодно бываетъ большое стеченіе народа и публички къ капищѣ Бориса и Глѣба, стоящей на томъ мѣстѣ, гдѣ былъ убитъ Борисъ.

Воскресная школа въ Переясловѣ въ несоветѣ завидномъ положеніи. Преподаютъ учителя уѣзднаго училища и нѣкоторые изъ учениковъ уѣзднаго училища. Профессоры семинаріи въ это дѣло не мѣшаются, какъ не мѣшаются во все, въ чемъ есть жизнь. Ученикамъ семинаріи и въ голову не приходитъ мысль учить въ воскресной школы. Схоластицизмъ и бездѣіе до-того осилили ихъ, что они неспособны къ благотворной дѣятельности. Да если и явится у нѣкоторыхъ желаніе учить темнаго брата, то они должны отступитъ передъ логикою начальства, предъ логикою поучающею: «вы должны готовиться быть священниками, лицами духовными,—не читайте свѣтскихъ книгъ, не занимайтесь свѣтскими дѣлами.» Мелкіе чиновники не участвуютъ въ

(*) См. Основа 1862 года за апрѣль и Исторія Бориспольской школы.